

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГРЕПЕЧУК ІРИНА СТАНІСЛАВІВНА (_____)

Допускається до захисту:
в. о. завідувача кафедри української мови,
теорії та історії української і світової літератури
д. філол. наук, доцент
_____ Коваль Л. М.
«___» _____ 20__ р.

**ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ СПОЛУЧНИКОВИХ
СКЛАДНИХ СТРУКТУР У ТВОРАХ СТЕПАНА ПРОЦЮКА**

Спеціальність 035 Філологія
Українська мова та література

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

І.Р.Домрачева, доцент кафедри української мови,
теорії та історії української і світової літератури
к. філол. наук, доцент

_____
(підпис)

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали/за шкалою ЕКТС/занаціональною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця 2021

АНОТАЦІЯ

Грепечук І. С. Функційно-семантична реалізація сполучникових складних структур у творах Степана Процюка. Спеціальність 035 «Філологія», Освітня програма «Українська мова та література». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У кваліфікаційній роботі досліджено функційно-семантичну реалізацію складних сполучникових структур у прозі Степана Процюка; виявлено закономірності їх вживання; здійснено типологічне дослідження складносурядних та складнопідрядних речень; виявлено закономірності вживання метафор у складнопідрядних реченнях у творчості письменника.

Ключові слова: предикативна основа, складне речення, складносурядне речення, складнопідрядне речення, метафора.

Hrepechuk I. S. Functional-semantic realization of connective complex structures in the works of Stepan Protsyuk. Specialty 035 "Philology", Educational program "Ukrainian language and literature". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

In the qualification work the functional-semantic realization of complex connecting structures in the prose of Stepan Protsyuk is investigated; regularities of their use are revealed; a typological study of compound and compound sentences was carried out; regularities of the use of metaphors in complex sentences in the work of the writer are revealed.

Key words: predicative basis, complex sentence, compound sentence, compound sentence, metaphor.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ У СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	8
1.1 Поліпредикативні речення в сучасній українській літературній мові ..	10
1.2 Теорія складних сполучникових та безсполучникових речень	14
1.3 Функції сполучників у поліпредикативних реченнях.....	33
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНАХ С.ПРОЦЮКА	45
2.1 Типологія складносурядних речень романів письменника	46
2.2. Семантична парадигма складносурядних речень роману «Пальці поміж піском».....	49
РОЗДІЛ 3. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНІЙ СИСТЕМІ ПРОЗИ СТЕПАНА ПРОЦЮКА	53
3.1 Типи складнопідрядних речень у романах письменника	55
3.2 Метафори Степана Процюка, виражені у складнопідрядних реченнях	59
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТОК А. ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Дослідження синтаксису є надзвичайно важливим у вивченні особливостей української прози, зокрема і сучасної. Лінгвістична складова дослідження письменницького стилю необхідна у дослідженні мовного фонду сучасної української літературної мови.

Синтаксичний рівень – наймасштабніший корпус різнорідних мовних одиниць. У системі мови синтаксису належить першорядне значення, оскільки в межах цього розділу функціонують одиниці, які забезпечують комунікацію між людьми. Але важливо наголосити на тому, що значення синтаксичних структурних одиниць не обмежується лише комунікативною функцією.

Зауважимо, що дослідження синтаксичних одиниць у синхронічному плані крізь призму сучасної української прози дозволяє робити висновки не тільки про комунікативну мету вживання таких речень, але і про функціонування таких одиниць у мові в цілому.

Мова загалом досить динамічно розвивається на усіх рівнях. Зокрема, виникають нові умови життя, нові поняття, нові норми, а тому засіб спілкування і сприйняття не може залишатися у своїй архаїчній формі. Відповідно до цього синтаксична організація викладу думок теж змінюється, тому так само динамічно мають розвиватися і дослідження. Саме через це зростає і кількість наукових синтаксичних розвідок.

Вчені працюють над удосконаленням синтаксичної науки, зокрема, серед них А. П. Загнітко, Л. Г. Райська, І. Р. Вихованець, С. П. Бевзенко, К.Г. Городенська, І. К. Білодід, П. С. Дудик та інші. Їхні праці стають основою класичного вчення про складне речення.

Складні сполучникові конструкції предмет розгляду багатьох наукових розвідок, серед яких дисертації, статті, підручники курси лекцій таких вчених, як Л. В. Пономарьова, Н. О. Свистун, І. І. Слинко, Н.А.Слюсарева, М. І. Черемисина, К. Ф. Шульжук та інші.

Аналізуючи складні сполучникові конструкції, також необхідно звертати увагу і на способи, за допомогою яких поєднуються предикативні частини, – сполучники. Серед праць лінгвістів, які займалися таким дослідженням, були Л. В. Шитик, Ф. П. Медведєв, Ю. І. Леденєв, К.Г.Городенська та інші.

Вивчаючи закономірності функціонування складних сполучникових структур у творчості письменника, доцільним буде також звертати увагу на їх стилістичне вживання та використання, на особливості прози письменника.

Об’єкт дослідження – синтаксичний фонд прози Степана Процюка.

Предмет дослідження – функції складних сполучникових структур у творчості Степана Процюка та їх семантичні особливості.

Мета роботи – дослідити форми реалізації складних сполучникових структур у сучасному українському прозовому текст із інтерпретуванням їх семантичних особливостей функціонування.

Відповідно до мети, об’єкта і предмета дослідження нами було визначено такі **завдання**:

- 1) з’ясувати статус складних сполучникових структур в українській мові, особливості їх класифікації;
- 2) окреслити функції сполучників у складнопідрядних та складносурядних реченнях;
- 3) дослідити складні сполучникові структури у прозі письменника, розділивши їх на складнопідрядні та складносурядні відповідно до типу залежності частин цих речень одна від одної;

4) визначити різновиди складносурядних речень, притаманні прозі Степана Процюка;

5) виокремити види речень зі зв'язком підрядності у досліджуваних романах;

6) охарактеризувати особливості вживання метафор у складнопідрядних реченнях у прозі Степана Процюка.

Методи дослідження. Методика дослідження має комплексний характер, який полягає у використанні різних методів та прийомів, що зумовлено метою і конкретними завданнями. Аналіз складних сполучникових конструкцій проведено із застосуванням методів: описового (у синхронному зрізі), дедуктивного, аналізу за безпосередніми складниками, трансформаційного та компонентного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше було здійснено спробу класифікувати складні сполучникові структури у прозі Степана Процюка, досліджено їх функціональні та семантичні особливості.

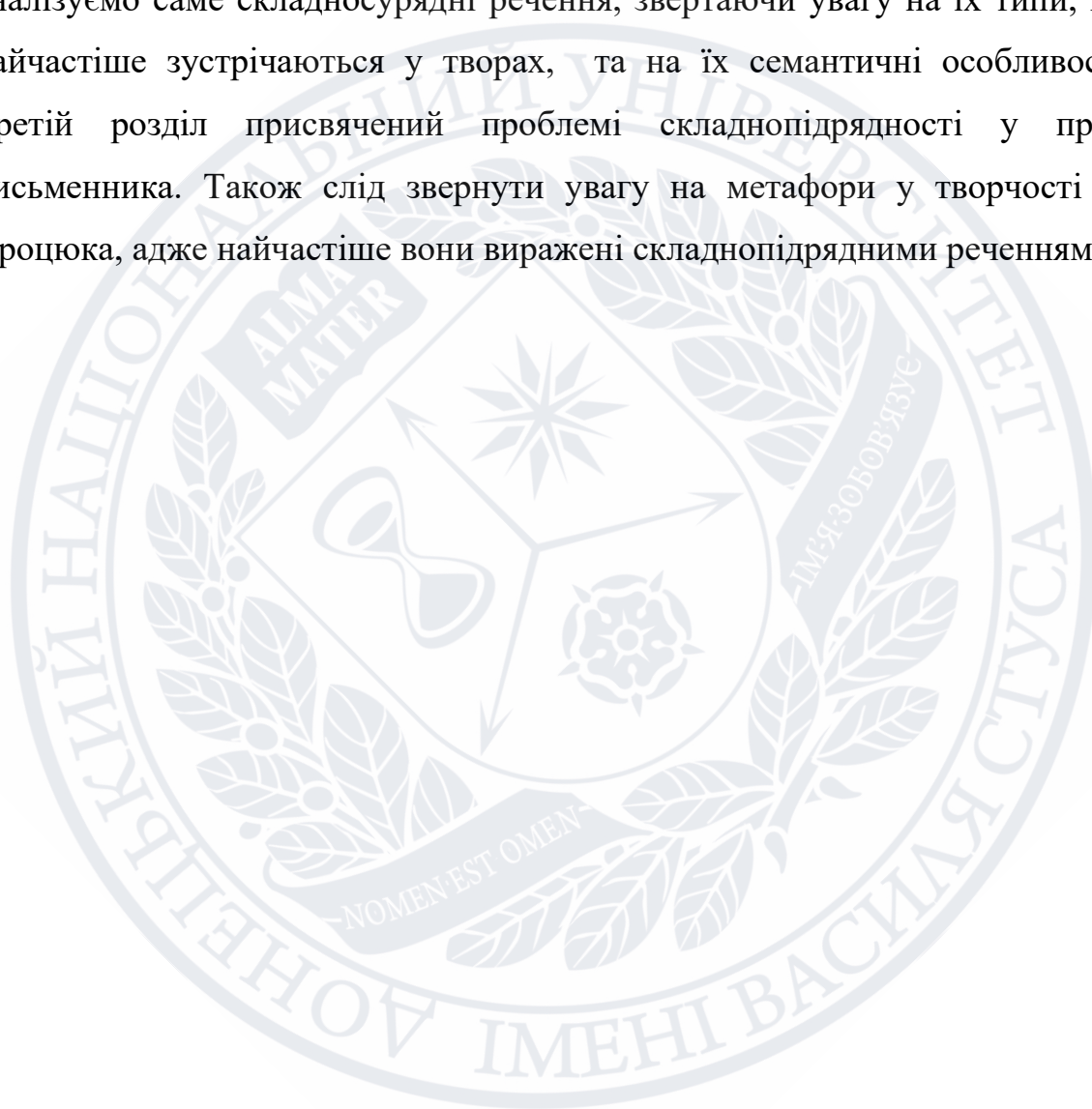
Апробація результатів дослідження. Найважливіші здобутки роботи викладено в доповіді на студентському науковому гуртку філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса 25. 10. 2021 року – «Типологія складносурядних речень роману Степана Процюка «Полями і хмарочосами».

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків, списку використаних джерел і становить 77 сторінок.

Отже, у першому розділі нашої роботи ми розглядаємо теоретичне підґрунтя для нашого подальшого дослідження. У першому підпункті ми розглядаємо складне речення як синтаксичну одиницю. В наступному підпункті звертаємо увагу саме на предмет нашого дослідження складні сполучникові речення. Ми подаємо загальну їх класифікацію, де їх

поділяють на 4 типи, на два з яких звертаємо увагу у творчості С.Процюка. Нарешті у останньому підпункті першого розділу ми намагаємося з'ясувати функцію сполучника у складних сполучникових структурах.

У наступних частинах звернемо спочатку на складносурядні та складнопідрядні речення у романах С. Процюка. У другому розділі аналізуємо саме складносурядні речення, звертаючи увагу на їх типи, що найчастіше зустрічаються у творах, та на їх семантичні особливості. Третій розділ присвячений проблемі складнопідрядності у прозі письменника. Також слід звернути увагу на метафори у творчості С. Процюка, адже найчастіше вони виражені складнопідрядними реченнями.

РОЗДІЛ 1

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ У СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Комунікативна функція — одна з найважливіших функцій мови. Спілкування у сучасному суспільстві здебільшого відбувається саме за допомогою неї. Мова — найлегший спосіб порозуміння між людьми (звичайно, якщо її розуміють обоє). Спілкування за допомогою мовлення називається вербальним. Вербальну комунікацію доцільно розглядати у кількох аспектах:

- гносеологічному — є обміном інформації між комунікантами;
- онтологічному — це мисленнєво-мовленнєва діяльність, процес комунікації;
- прагматичному — є процесом реалізації комунікативних інтенцій мовців.

Вербальна комунікація здійснюється за допомогою звукової та письмової мови. Успіх та ефективність мовного впливу значною мірою визначається її змістовністю, насиченістю мовними елементами й засобами, чіткістю, виразністю мови. Мовлення є найбільш універсальним засобом реалізації вербальної комунікації. Важливою рисою вербальної комунікації є те, що за допомогою неї члени соціуму можуть не лише обмінюватися інформацією за допомогою певних мовних знаків, а й впливати один на одного, формувати думку про себе в оточенні. На основі виступу досвідченого оратора в слухачів формується певне враження про нього як мовну особистість і як професіонала.

Однак є ще невербальне спілкування, воно відбувається без слів. Мова невербального спілкування є мовою не лише жестів, а й почуттів.

Люди використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів: погляди, міміку, пози, жести тощо. Спілкуючись, люди неоднаково реагують на невербальні сигнали: одні чутливі до них, інші — або не обізнані з цією сферою комунікації, або не мають досвіду фіксації та розшифрування знаків невербальної комунікації. Невербальне, як і мовне, передбачає зворотний зв'язок. Позитивний невербальний зворотний зв'язок сприятливо впливає на взаємини між співрозмовниками, а негативний супроводжує або породжує деструктивні взаємини. Партнер, який роздратовано відповідає на запитання співрозмовника, подає негативні сигнали.

При безпосередньому спілкуванні важливим засобом є також мова міміки та жестів, яка не тільки доповнює та збагачує, індивідуалізує звичайну мову, але інколи, наприклад, при спілкуванні глухонімих людей, й замінює її. Відомо, що одне й те саме слово, наприклад привітання, може бути вимовлене з безліччю найрізноманітніших відтінків, які передаються з допомогою міміки, жестів, інтонацій і відображають найтонші переливи людських настроїв і почуттів. Однак є випадки, коли визначити тип спілкування майже неможливо. Наприклад, комунікація сліпих людей за допомогою коду Брайля є одночасно і вербальним, і невербальним способом спілкування.

«Шрифт Брайля — рельєфно-крапковий шрифт для написання і читання людьми з порушенням зору, розроблений французом Луїсом Брайлем. В основі шрифту лежить комбінація шести крапок. Брайль використав порядок букв латинського алфавіту. Для позначення перших букв алфавіту використовують верхні й середні крапки шести крапок. Для позначення наступних букв додається нижня крапка ліворуч, потім ліворуч і праворуч, потім праворуч. Цими ж знаками позначаються і букви українського алфавіту з додаванням спеціальних знаків. Різні комбінації

шести крапок дають можливість позначати також цифри, розділові знаки, математичні, хімічні й нотні знаки» [6; с. 180].

Окремі слова не утворюються, але вживаються символи-коди на їх позначення. Тобто за допомогою рук (невербально) людина сприймає текст і може відповісти, використовуючи мовлення (вербально).

Письменник спілкується із читачем за допомогою тексту. Він намагається передати історію, свої відчуття та емоції героїв лише словами, використовуючи різні мовні засоби. Кожен митець має свій стиль, тому і поєднання речень може бути різним у всіх.

1.1 Поліпредикативні речення в сучасній українській літературній мові

У роботі ми зосереджуємо свою увагу на складних реченнях у романах Степана Процюка. Безумовно, що важливим для цього дослідження є розуміння поняття «складне речення». Тож слід звернути увагу на дослідження вчених, які займалися вивченням синтаксичної системи української мови.

Вивченням складного речення займалося багато вчених, зокрема, наприклад, Л. Г. Райська у своєму посібнику подає таке визначення складного речення: «Складне речення – синтаксична конструкція, що складається з двох і більше предикативних одиниць (простих речень), поєднаних між собою сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком, і характеризується інтонаційною завершеністю, смисловою, структурною та комунікативною єдністю» [48; с.4].

Однак, А. П. Загнітко вважає, що: «Компоненти складного речення не мають головної властивості речення як комунікативної одиниці – смислової закінченості» [31; с. 79]. Тому робимо висновок, що хоча

складне речення і складається із простих, однак окремо ці прості не можуть існувати окремо, бо їм не вистачає змістовності, на відміну від класичного простого речення.

Зауважимо, що предикативні частини складного речення можуть бути відносно автономними, однак лише в структурі складного речення вони утворюють структурно-семантичну єдність. Тобто завершеність цих предикативних частин можна відчутти, об'єднавши їх у складне.

У підручнику за редакцією О. Пономарева стверджується: «Єдність складного речення виявляється в інтонації завершення: будь-яке складне речення має інтонацію кінця, яка зосереджується на кінцевій предикативній частині складного речення» [63; с. 79]. Тобто у будь-якому складному реченні інтонаційно можна знайти кінець предикативної частини, яка часто збігається із формою простого речення.

Визначаючи поняття складного речення, слід також розуміти значення предикативності, як однієї з його основних ознак. У підручнику С.О. Караман подається таке визначення: «Під предикативністю речення розуміють віднесеність висловленого в реченні змісту до дійсності» [33; с.325]. Тобто предикативність формує речення як комунікативну одиницю. В нашому випадку - це комунікація між реципієнтом та письменником.

Основними ознаками складного речення А. П. Загнітко називає:

- 1) цільнооформленість його інтонаційного малюнку;
- 2) поліпредикативність;
- 3) сполучниковий/безсполучниковий тип зв'язку;
- 4) смислова цілісність;
- 5) комунікативна цілісність.

Характеризуючи складне речення, будемо оперувати поняттями «речення» та «просте речення», тому доречним буде також звернути увагу на ті визначення, які нам подають вчені.

Відповідно до думки А. П. Загнітко речення - це «синтаксична одиниця, що побудована за усталеним мовним зразком, виражає відносно закінчену думку або певну емоцію і виступає основним засобом комунікації» [31; с. 20]. Тобто речення - це синтаксична структура, в якій виражається самостійна сформована думка, що відображає певне явище у дійсності. Серед основних ознак речення А. П. Загнітко виділяє:

- 1) предикативність (відношення змісту речення до об'єктивної дійсності);
- 2) відтворюваність (речення утворюється за усталеним зразком);
- 3) порядок слів (властивий усталений порядок слів);
- 4) інтонаційне оформлення;
- 5) членованість (речення членується на окремі компоненти, крім нечленованих);
- 6) смислова завершеність;
- 7) структурна організованість;
- 8) модальність та ін.

Просте речення - речення, яке має одну предикативну основу, серед основних його ознак інтонаційна та смислова завершеність..

При класифікації речень вчені звертають увагу на різні аспекти функціоналу кожного речення. Одну з найповніших класифікацій подає А.П.Загнітко. Він послідовно розглядає речення у чотирьох фундаментальних аспектах: формально-граматичному, семантико-синтаксичному, власне семантичному, комунікативному. Відповідно до структурних, семантичних та комунікативних особливостей поділяють речення на власне-речення та квазі-речення. В свою чергу власне-речення розділено на розповідні, питальні, бажальні, спонукальні. Таку характеристику власне-речень подає А. П. Загнітко: «... містять певну інформацію, волевияв або спонукають співрозмовника до отримання

певної інформації. Їм притаманна граматична основа, членованість, смислова завершеність та інші ознаки речення» [31, с. 20].

Квазі-реченням не притаманна суб'єктно-предикатна основа, серед них виділяють речення-звертання (вокативи), вигуківі речення, речення-репліки та метакомунікативні речення.

А. П. Загнітко також класифікує речення за сімома модальними значеннями: розповідність, питальність, спонукальність, бажальність, умовність, ймовірність, переповідність.

За співвідношенням висловленого до реальної дійсності речення поділяють на стверджувальні та заперечні.

За характером експресії виділяють окличні та неокличні.

За особливостями вираження предикативного зв'язку та граматичної основи речення їх поділяють на односкладні та двоскладні речення.

За особливістю використання головних та другорядних членів речення виокремлюють повні та неповні, за наявністю другорядних членів - на поширені та непоширені.

За ознаками структурного вираження предикативного зв'язку речення вони можуть бути членовані та нечленовані.

Відповідно до семантичного типу предиката як основи відповідних суджень виділяють такі типи речень:

- 1) ідентифікації (тотожності): *Сестра - лікар;*
- 2) якості: *Ліс зелений;*
- 3) релятивності (відношення): *Земля крутиться навколо Сонця;*
- 4) екзистенції (буття): *У заповіднику уже є лосі;*
- 5) класифікації: *Кіт - домашня тварина;*
- 6) номінації: *Ця квітка називається ромашкою;*
- 7) просторовості: *Учні в школі;*
- 8) процесуальності: *Яблука досягають;*
- 9) стану: *Дитина плаче;*

10) активної дії: *Художник малює картину* [31].

Розглядаючи основну синтаксичну одиницю з комунікативного аспекту, А. П. Загнітко виділяє кілька типів речень: констативи (речення-ствердження), промісиви (речення-обіцянки), менасиви (речення-погрози), перформативи (дія-присудок дорівнює самій дії), директиви (ін'юктив і реквестив; спонукання до дії або наказ), квеситив (речення-питання).

Щодо класифікації складних речень, то їх поділяють на:

- 1) сполучникові;
- 2) безсполучникові;
- 3) багатокomпонентні речення із різними видами зв'язку.

В свою чергу сполучникові поділяють на складнопідрядні та складносурядні.

1.2 Теорія складних сполучникових та безсполучникових речень

Складні речення – складні синтаксичні конструкції, які у своєму складі містять кілька предикативних частин, що поєднані між собою за допомогою певного типу зв'язку: сполучникового, безсполучникового та поєднанням різних типів.

Основними засобами зв'язку предикативних частин у межах складного речення є:

- інтонація;
- сполучні засоби – сполучники і сполучні слова;
- співвідношення видо-часових і способових форм дієслів-присудків у предикативних частинах складного речення;
- порядок розміщення предикативних частин.

За способом поєднання частин в одне граматичне ціле розрізняються сполучникові, безсполучникові і сполучниково-безсполучникові складні речення [31].

В свою чергу, сполучникові складні речення залежно від способу поєднання предикативних частин поділяються на складносурядні та складнопідрядні.

Згідно із підручником С.О. Караман «Складносурядним називається таке складне сполучникове речення, частини якого пов'язані між собою сполучниками сурядності та інтонацією як синтаксично рівноправні і граматично незалежні одна від одної, але зі смислового боку становлять одне ціле» [33; с.445].

Тобто предикативні частини складносурядного речення між собою пов'язані синтаксичним зв'язком, в граматичному плані вони незалежні один від одного, однак семантично вони становлять одну одиницю. Тому при трансформації спостерігаємо зміну не тільки у формальному чи синтаксичному плані, але і в семантичному.

Наприклад, у реченні: *«Ми вже у Затоці другий день, і все наче на всі сто...»* [47, с. 10] відчувається сумнів у подіях навколо, наче герой не задоволений тим, що відбувається на відпочинку. Проте, якщо видозмінити це складне речення у два простих, забрати сполучник, то вийде так: *«Ми вже у Затоці другий день. Все наче на всі сто»*. Тут герою відпочинок подобається, здається, що він когось переконує, щоб приєднувалися. Можемо провести ще одну трансформацію, щоб було з чим порівняти: *«Все наче на всі сто. Ми вже у Затоці другий день»*. В цьому випадку теж мовець задоволений від сказаного, отже смисл все ж змінився.

Вчені розглядають складносурядні речення із трьох різних сторін: формально-граматичної будови, семантико-синтаксичної частини та комунікативної організації, зокрема такої думки А. П. Загнітко.

«На формально-граматичному рівні складносурядні речення поділяються на формально елементарні і формально неелементарні. До перших належать такі, які складаються з двох предикативних частин,

об'єднаних сурядним синтаксичним зв'язком» [31; с. 81], наприклад, формально елементарним є речення: *«Я хотіла стати співачкою, проте доля розпорядилася інакше»*.

Формально неелементарне речення складається із трьох та більше предикативних частин, наприклад: *«Мама хотіла їхати на море, а тато мріяв вийти на Говерлу, і ми купили квитки в Одесу»*.

На семантико-синтаксичному рівні складносурядні речення поділяються на семантично елементарні і семантично неелементарні. До перших належать речення, які складаються з двох предикативних частин, кожна з яких є семантично елементарною: *«Забудеться все – і не забудеться нічого»*. Семантично неелементарними складносурядними реченнями є такі, що складаються з трьох і більше предикативних частин: *«І зашумує наша нива, І знову виросте наш дім, І пам'ятника бронза сива Засяє золотом новим»*. До семантично неелементарних складносурядних речень належать також ті, які складаються з двох предикативних частин, при цьому хоча б одна з них є семантично неелементарною: *«Нагорі чулася розмова, проте ніхто не поспішав спускатись в погріб»*.

«За комунікативною настановою складносурядні речення поділяються на: розповідні, питальні, спонукальні та ін.

Розрізнення смислових типів складносурядних речень здійснюється за типами сполучників, використаних для поєднання предикативних частин» [31, с. 82].

Сурядні сполучники поділяють на єднальні, протиставні та розділові. І. Р. Вихованець та А. П. Загнітко пропонують розподіляти складносурядні речення за типом сполучника на єднальні, протиставні і розділові.

І. Р. Вихованець вказує, що єднальні сполучники лише маркують єднальні відношення між предикативними частинами у складносурядному реченні. Ці відношення вирізняються своїм надто узагальненим

семантичним змістом, що зумовлює їхнє формально-синтаксичне спрямування [11]. Предикативні частини поєднані сурядним зв'язком, тому значення цих частин у складі цілої синтаксичної одиниці вступають у темпоральні (двобічні) відношення зі значеннями одночасності, часової послідовності, причиново-наслідкові, умовно-наслідкові та інші відношення. Єднальні відношення не впливають зі значення єднального сполучника, а створюються семантикою сурядних частин [9; с. 83].

Приклади речень із єднальними сполучниками: *«В квартирі пахло солодкою випічкою і бабуся лагідно усміхалась мені...»*, *«Микола не зрушив з місця, і Микита і пальцем не ворухнув»*.

Зіставні сполучники виражають зіставне семантико-синтаксичного відношення між двома предикативними частинами у складносурядному реченні, яке тлумачать як «стосунок між двома ситуаціями, які співіснують і зіставляються за відповідною неконтрастною ознакою» [11].

У формуванні протиставного відношення між предикативними частинами складносурядного речення так само, як і зіставного, істотну роль відіграє лексичне наповнення предикативних частин, що слугує вагомим аргументом для надання протиставним сполучникам у таких реченнях, на противагу іншим дослідникам [11], статусу частково асемантичних сполучників. Контрастний характер значень поєднаних предикативних частин у складносурядному реченні відрізняє протиставні семантико-синтаксичні відношення від зіставних.

Приклади речень із зіставними сполучниками: *«Сара була стервозною, проте її посмішка буквально незброювала Адама»*, *«Море було теплим, але вітер пронизував до самих кісток»*.

Розділові сполучники виражають розділові семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складносурядного речення, тобто такі відношення, коли потрібно передати значення «один із двох можливих, запропонованих» (*або, чи*) та «може бути і той, і той чи обидва

одночасно» (*або... або, хоч... хоч, чи... чи, чи то... чи то*), що слугує підставою визнати їх семантичними. Приклади речень із розділовими сполучниками: *«Або я сьогодні отримаю ту сукню, або ти ходитимеш тиждень голодним!», «Чи то пес скавчить, чи то колядники вже напідпитку...»*

Складнопідрядні речення – речення, які складаються з двох та більше предикативних частин, одна з яких підпорядкована іншій.

Частини складнопідрядних речень синтаксично нерівноправні: синтаксично незалежна частина є головною, синтаксично залежна — підрядною. Це чітко визначається синтаксичними засобами зв'язку, адже у підрядній частині завжди наявний показник її несамотійності — підрядний сполучник чи сполучне слово, напр.: *Курсанти, яких привів підполковник, рушили першими.*

Отже, істотними при визначенні головної та підрядної частини вважаються саме структурні особливості складнопідрядного речення. Однак, якщо розглядати семантичні відношення між предикативними частинами, то основний зміст складнопідрядного речення нерідко міститься саме в підрядній частині, напр.: *Добре, що маємо силу рідного отчого краю.*

У формальному плані складнопідрядні речення поділяються на формально елементарні (дві предикативні частини: *Діти пішли до лісу, щоб відпочити*) та формально неелементарні (три та більше предикативних частин: *У лісі, що розпочинався відразу за селом, любили відпочивати усі, тому що там було затишно*). У семантичному плані складнопідрядні речення класифікують на семантично елементарні (дві предикативні частини, кожна з яких є семантично елементарною – містить одну предикацію (пропозицію): *Птахи прилетіли, щоб будувати гнізда*) і семантично неелементарні (в таких реченнях міститься три та більше

предикацій (пропозиції): *Я знаю, що знову повернеться весна і що знову засвітить сонце*).

За експресією складнопідрядні речення розмежовують на окличні й неокличні: *Будуймо храм, щоб пізнати радість творення! і Для нас це справжнє щастя – бути тут, тому що на рідній землі славного Кобзаря відчуваєш силу його слова*. За комунікативною настановою складнопідрядні речення можуть бути розповідні, питальні, спонукальні, бажальні та ін.

Диференціацію складнопідрядних речень можна здійснити на підставі суто зовнішніх, формальних показників. Виокремлюють сполучниковий та співвідносний (за допомогою сполучних слів) різновиди складнопідрядних речень.

Тривалий час класифікацію складнопідрядних речень здійснювали на підставі функційного ототожнення підрядної частини та члена простого речення. Це дозволяло диференціювати: підметові, присудкові, додаткові, означальні й обставинні (місця, часу, способу дії, міри та ступеня, причини, мети, умови, допусту) підрядні частини: *Хто грає так, ненавидить не може* (Леся Українка) – підметова; *Яка яблунька, такі й яблука* (Народна творчість) – присудкова; *Не винна ти, що я не маю долі* (Леся Українка) – додаткова тощо.

З'ясовувати різновиди складнопідрядних речень можна на підставі:

1) специфіки відношення підрядної частини до головної: підрядна частина підрядна частина стосується конкретного слова (словосполучення) чи всієї головної частини ;

2) засобу, що використовується поєднання головної та підрядної частин;

3) семантичних відношень між головною та підрядною частинами.

За цими ознаками з-поміж складнопідрядних речень розрізняються:

- розчленовані складнопідрядні речення

- нерозчленовані складнопідрядні речення.

Відмінність між такими складнопідрядними реченнями наявна також і в засобах зв'язку частин: у розчленованих головна та підрядна частини поєднуються семантичними сполучниками; у нерозчленованих – асемантичними сполучниками й анафоричними займенниками. У нерозчленованих наявні співвідносні лексеми (*Зіпсовані люди – це ті, у яких нема любові* (Б.Шоу) та опорних слів (*Ми відчайдушно блукаємо в тумані, що зветься життям* (В.Черняк)).

Визначаються два рівні диференціації нерозчленованих складнопідрядних речень. На першому – розрізняються:

- 1) нерозчленовані займенниково-співвідносні (підрядна частина відноситься до співвідносного слова) речення
- 2) нерозчленовані власне-прислівні речення (підрядна частина залежить від будь-якого слова, крім займенника).

На другому рівні послідовно визначаються підтипи нерозчленованих складнопідрядних речень у середині кожного з цих типів. Надалі розрізнення типів нерозчленованих речень базується на врахуванні особливостей підрядного зв'язку між частинами. Частиномовна належність опорного слова є істотною ознакою, що дозволяє розмежувати складнопідрядні речення з:

- 1) присубстантивно-атрибутивними, де підрядна частина виступає атрибутом щодо опорного іменника, приєднана до головної частини за допомогою сполучних слів *який, чий, котрий, хто, що, де, куди, звідки, коли, сполучників що, щоб, як, ніби (нібито), мов (немов, немовби, немовбито), наче (неначе, неначебто)*, відповідає на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чий?* та похідні від них на зразок *в яку? на якому? з якого?: Душа моя – дно безджерельне й сухе, де тільки сіріє каміння важке...* (Олександр Олесь). *Знову нас оточує чарівна краса, яка владно заповнює очі і серце* (Т. Масенко);

2) з'ясувальними, в яких підрядна частина залежить від опорного дієслова або іменника, який походить від нього, що вживається на позначення мовлення, мислення, сприймання, відчуття, волевияву, спонукання, піклування, стану і почуття: *говорити, казати, розповідати, оголошувати, бачити, помічати, вимагати, наказувати, наполягати, любити, надіятися, чекати, дбати, клопотати, піклуватися; думка, турбота, мрія, усвідомлення, бажання* [31].

Опорне слово може бути виражене предикативним прикметником, словом категорії стану (прислівником): *жаль, шкода, певен* та ін.

Підрядні частини можуть бути приєднані до головної:

- сполучниками *що, щоб, ніби (нібито), як, чи, немов (немовби), наче (начебто, неначе, неначебто)*;

- сполучними словами *хто, що, який, чий, котрий, як, де, куди, звідки, коли, доки, скільки, наскільки* та відповідають на питання непрямих відмінків: *А мені все розповідали, як сонце купається темними ночами...* (А. Яніта). *У мене зріла давно думка, щоб поїхати до села і самому взяти необхідні зразки глини з самого кар'єру* (З газ.). *Я певен, що кожна людина здатна на подвиг* (О. Довженко). *Шкода мені, що такі погодні дні минають, а я ніяк не можу вибратися на село* (А. Яніта);

3) локативно-об'єктними, в яких опорним словом виступає дієслово просторового значення (*знаходитися, розташуватися*) та дієслово руху (*йти, прямувати, летіти та ін.*), підрядна частина відповідає на питання *де?, куди?* та приєднується - сполучними словами *де, куди, звідки*: *Ми підемо, де трави похилі, Де зорі в ясній даліні* (А. Малишко);

4) прикомпаративно-об'єктними, в яких підрядна частина залежить від форми вищого ступеня порівняння прикметника / прислівника (підрядна частина приєднується за допомогою - сполучників *ніж (аніж), як*) і відповідає на питання *ніж хто? ніж що?*): *Немає гірше, як в неволі про волю згадувати* (Т. Шевченко).

3-поміж складнопідрядних речень, частини яких об'єднані підрядним займенниково-співвідносним зв'язком, виділяють складнопідрядні речення:

- 1) корелятивно-уточнювальні;
- 2) напівкорелятивні;
- 3) некорелятивні.

У корелятивно-уточнювальних реченнях синтаксичний зв'язок головної та підрядної частин ґрунтується на корелятивній парі на зразок *той – хто, той – що, такий – який, там – де, туди – куди, так – як*, підрядна ж частина повністю уподібнюється за своєю семантикою значенню співвідносного слова. Серед таких речень розрізняються складнопідрядні речення з підрядними частинами:

1) субстанційно-корелятивними (підрядні частини пояснюють слова *той, та, те, ті*, що виконують функції підмета або додатка в головній частині та приєднуються до головної частини сполучними словами *хто, що* та ін.), відповідають на питання усіх відмінків: *Хто любить, той уподобитись може до любого і тілом, і душею* (Леся Українка). *Лиш той пророк, хто має серце чисте і зла в народ і краплі не несе* (І. Кочерга);

2) ад'єктивно-характеризувальними, в яких підрядна частина стосується співвідносних слів *такий, така, таке, такі* та ін., що виконують функції іменної частини складеного присудка або іменникових актуалізованих атрибутів. Підрядна частина приєднується до головної сполучними словами на зразок *що, який* і под.: *Я весь такий, що душа щемить від кожної людської неправди, від недоброго ставлення до дитини, від недомовленого...* (А. Яніта);

3) адвербіально-локативними, де підрядна частина корелює зі співвідносним словом *там, туди* та приєднується до головної частини сполучними словами *де, куди* та ін. (відповідає на питання *де? куди?*) :

Там, де Ятрань круто в'ється, з-під каменя б'є вода. Куди голова задумала, то туди й ноги несуть (Народна творчість);

4) адвербіально-темпоральними, де підрядна частина співвідноситься зі словами *тоді, доти* та ін. і приєднується до головної частини сполучними словами *коли, доки* і под. (відповідає на питання *доки?*): *Україно! Доки жити буду, доти відкриватиму тебе* (В. Симоненко). *Я повернуся тоді, коли край мій розправить стомлені плечі і відчує солодкий подих свободи і волі* (А. Яніта);

5) адвербіально-атрибутивними, в яких підрядна частина стосується співвідносного слова на зразок *так* і приєднується до головної частини сполучними словами *як, що* та ін. (відповідає на питання *як?*): *Я так люблю життя, що хотів би прожити його до останньої хвилини* (О.Олесь). *Сонце так пекло, що й уночі степ пахнів* (Ю.Яновський).

Складнопідрядними реченнями напівкорелятивної будови є такі, в яких підрядна частина приєднується до головної за допомогою сполучників зразка *що, щоб, мов, немов, ніж, наче, неначе* та ін. і в головній частині наявне співвідносне слово ад'єктивної або адвербіальної семантики, відповідно через це порушується загальноприйнятий принцип кореляції: *Дівчина глянула на всіх такими очима, ніби вона в цю мить знала всю істину* (А. Яніта). *Козаки поверталися додому так, немов нічого не трапилося лихого з ними в поході* (Ю. Мушкетик). Складнопідрядними реченнями некорелятивної будови слід вважаються такі, головна частина яких уміщує семантично спустошене слово *те*, яке вільно сполучується із різними підрядними частинами: *Я завжди думаю про те, що колись настане і що буде після нас* (А. Яніта). *Я не на те ці квіти зривала, щоб вони зів'яли у моїй кімнаті без дотику сонця* (В. Підмогильний).

Основою для розчленованих складнопідрядних речень є детермінантний зв'язок. Детермінантним є такий підрядний зв'язок, за якого головна та залежна частини перебувають у вільному

необов'язковому і непередбачуваному смислового співвідношенні, підрядна частина стосується змісту всієї головної предикативної частини: *Якщо вибрати між красою і правдою, я вибираю красу* (О. Довженко).

Детермінантний зв'язок поділяється на:

- 1) власне-детермінантний
- 2) детермінантно-співвідносний.

Відсутність будь-яких засобів співвідношення підрядної та головної частин, крім сполучників їхнього поєднання, є показово для власне-детермінантного зв'язку: *Щоб піснею стали звуки, поезією – слова, треба талантові муки* (Г. Тарасюк). Детермінантно-співвідносний ґрунтується на наявності співвідносного елемента в підрядній частині (виражений займенником що в різних відмінках): *Віктор Степанович раптово розпочав підготовку чергового номеру журналу, чого ніхто не сподівався* (В. Підмогильний). На основі розмежування власне-детермінантного та детермінантно-кореляційного зв'язків усі розчленовані речення класифікуються на речення з підрядними детермінантними (власне-детермінантний зв'язок) та супровідними (детермінантно-кореляційний зв'язок).

Складнопідрядні речення з підрядними детермінантними за своєю семантикою розмежовуються на складнопідрядні речення:

- 1) зумовленості, підрядні частини в них вказують на певну зумовленість дії;
- 2) темпоральності, підрядні частини в яких вказують на час дії;
- 3) порівняння, підрядні частини в яких реалізують порівняння;
- 4) відповідності, підрядні частини в яких зіставляють власний план дії чи стану з головною.

Складнопідрядні речення зумовленості поділяються на складнопідрядні речення, в яких вказується на:

1) причину (підрядна частина вказує на причину реалізації дії чи вияву стану головної частини, приєднується до головної сполучниками *бо, бо ж, тому що, тим що, що в що, через те що, оскільки* та відповідає на питання *чому? з якої причини?*): *Зраділи всі з'яві гостя, бо він приніс так довго очікувані новини* (П. Лазорський);

2) умову (підрядна частина вказує на умову реалізації дії чи вияву стану головної частини (умова може бути реальною або ірреальною), приєднується сполучниками *якщо, якщо б, коли, коли б, як, як же, аби, раз* і відповідає на питання *за якої умови?*): *Коли ти боронитимеш волю й самостійність народу твого, ми повік шанувати тебе будемо* (Леся Українка);

3) допуст (підрядна частина вказує на дію або стан, незважаючи на які відбувається дія чи реалізується стан головної частини та відповідає на питання *всупереч чому? незважаючи на що?*), приєднується сполучниками *хоч, хоча, хай, нехай, як не, скільки не, дарма що, незважаючи на те, що* та ін.: *Нехай життя момент і зложене з моментів, ми вічність носимо в душі* (І.Франко). *Життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч миру прагнуть* (Леся Українка);

4) мету (підрядна частина окреслює мету реалізації дії чи вияву стану головної частини та відповідає на питання *навіщо? з якою метою?*), приєднується сполучниками *щоб, щоби, аби / щоб тільки, аби тільки, для (задля) того, щоб; за тим (з тим), щоб; з тією метою, щоб; в ім'я того, щоб: Аби не кайдани, шаленіючи, бряжчали, щоб заглушити пісню Кобзаря* (Л.Костенко);

5) наслідок (підрядна частина вказує на наслідок реалізації дії чи вияву стану головної частини і до них не можна поставити питання), поєднується з головною нерозчленованим сполучником так що: *Хлопці вийшли до села з заходу, так що тепер їм не було чого боятись* (Г.Тютюнник);

б) місце (підрядна частина вказує на місце перебігу дії чи вияву стану головної частини, приєднується до головної частини сполучними словами *де, куди, звідки (звідкіля, звідкіль)* і відповідає на питання *де? куди?*): *Де ще вчора хатки стояли білі, сьогодні море котить свої хвилі* (А. Яніта). Складнопідрядними з підрядними темпоральними є такі, в яких залежна частина вказує на час вияву дії чи стану головної частини та відповідає на питання *коли? з яких пір?*: *Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у невідомі краї* (М. Рильський). Приєднуються за допомогою сполучників і сполучних слів: *відколи, доки, поки, коли, ледве, скоро, як, як тільки, тільки що* та ін. До складнопідрядних з підрядними порівняння належать такі, в яких підрядна частина реалізує порівняння – реальне або ірреальне та відповідає на питання *як?*: *Хати біленькі виглядають, мов діти в білих сорочках у піжмурки в яру гуляють* (Т. Шевченко). Приєднується до головної частини сполучниками *як, мов, наче, неначе та ін.* [31]

Складнопідрядними з підрядними відповідності є такі, в яких підрядна частина поєднується з головною за допомогою аналітичних сполучників на кшталт *що – то, чим – тим*, в міру того як. У них розташовуються сполучники так: один елемент у головній частині (то, тим), інший – у підрядній (що, чим). Водночас суттєвим є зіставлення зображуваних явищ у якісному або кількісному плані.

До складнопідрядних речень з підрядними супровідними (детермінантно-кореляційний зв'язок) належать утворення, підрядна частина в яких окреслює додаткову інформацію щодо головної. Приєднуються підрядні супровідні сполучним словом *що* (займенником) у різних відмінках, що виконує функції члена речення: *Раптово все у лісі стихло, від чого якось тривожно стало на душі* (В. Підмогильний).

Безсполучникове складне речення відрізняється від рівновеликих сполучникових складнопідрядних, складносурядних речень тим, що при

поєднанні його частин використовуються як спільні для безсполучникового і сполучникового типів зв'язку засоби (взаємодія видових форм дієслів-присудків, інтонація, спільні члени речення предикативних частин тощо), так і суто специфічні.

У семантико-синтаксичному аспекті частини безсполучникового складного речення мають такі засоби зв'язку:

1) наявність спільного граматичного члена для обох частин: *У селі розпочалися весняні роботи, люди працювали день і ніч на своїх городах* (О. Слісаренко);

2) вияв в одній з частин співвідносного слова: *Все село там таке: всяк тобі допоможе* (І. Нечуй-Левицький);

3) наявність в одній із частин незайнятих (незаповнених) синтаксичних позицій (конструктивна неповнота): *З оповідання цих хлопців відразу стало ясно: добра вночі не чекай* (О. Слісаренко);

4) взаємодія модально-часових форм дієслів-присудків: *Струмки полощуть срібло тиші, в росі купається трава* (Богдан-Ігор Антонович).

Безсполучникове складне речення – це складне речення, предикативні частини якого об'єднуються в одне синтаксичне та смислове ціле не за допомогою сполучників, а ритмомелодійними засобами, інтонацією.

У формальному плані безсполучникові складні речення розмежовують на формально елементарні (дві предикативні частини: *Птахи летять у вирій – буде зима*) та формально неелементарні (три й більше предикативних частин: *Летять стежини до Дніпра, летять хмарки, летять дороги...* (І. Драч).

У семантичному плані безсполучникові складні речення класифікують на семантично елементарні (дві предикативні частини, кожна з яких є семантично елементарною – містить одну пропозицію (предикацію): *І плаче коник – нема мелодій* (Л. Костенко) і семантично

неелементарні (в таких реченнях міститься три й більше пропозицій (предикацій): *Клюють ліщину співом коси, дзвенить, мов мідь, широкий шлях, схилилась верба в задумі своїй*).

За експресією безсполучникові складні речення поділяються на окличні й неокличні: *Радіймо – весна стукає у вікно! та Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя* (В. Стус).

За комунікативним значенням безсполучникові складні речення можуть бути розповідні, питальні, спонукальні, бажальні та ін.

За структурно-семантичними ознаками предикативних частин і за характером смислових взаємозв'язків цих частин безсполучникові складні речення виокремлюють речення з однотипними частинами та речення з різнотипними частинами. До перших належать такі, в яких частини однакові за будовою: *Минають дні, минають ночі* (А. Яна). До безсполучникових речень з різнотипними частинами належать речення, в яких поєднувані частини різнотипні: *Не можна сьогодні відпочивати: заборонив директор*.

З-поміж цих основних типів вичленовуються окремі різновиди за характером смислових відношень між частинами. Серед безсполучникових складних речень виокремлюються речення відкритої та закритої структури.

Усі речення відкритої структури сполучникового та безсполучникового типу подібні за будовою, оскільки їм властива внутрішня однорідність: *Наступила зима, випали глибокі сніги, село наче завмерло* (М. Стельмах) → **Наступила зима, і випали глибокі сніги, і село наче завмерло*.

Максимальне наближення відношень між їхніми предикативними частинами до відповідних відношень у складносурядному реченні є особливістю безсполучникових складних речень відкритої структури виступає (єднальні *Весною земля зацвітає, весною приходить любов* (М.

Стельмах)), розділові (*Сонце заховалось, вітер налетів, знову сонце заховалось* (А. Яна) відношення).

Для складних речень закритої структури протиставлення безсполучникового і сполучникового зв'язків надзвичайно істотне. Серед безсполучникових складних речень закритої структури виділяють такі, в яких відношення між предикативними частинами максимально наближені до відповідних відношень між предикативними частинами в складнопідрядних реченнях (*Проліски заясніли на галявині – там сніг розтав*). Загалом безсполучникові речення закритої структури становлять окремий тип, і в більшості у них відсутнє протиставлення сурядного та підрядного зв'язку. В таких реченнях повною мірою виражений недиференційований зв'язок, пор.: *Птахи повертаються з вирію – наступила справжня весна* (М. Руденко). *Хлопці працювали швидко – до вечора сіно було висушене* (В. Дрозд).

3-поміж безсполучникових складних речень з недиференційованим синтаксичним зв'язком виокремлюють:

1) речення типізованої структури (в них частини характеризуються певною специфічною організацією),

2) речення нетипізованої структури, тобто речення, частини яких позбавлені специфічної формальної організації, пор.: *Слухайте: я сьогодні закоханий в життя, як хлопчисько* (М. Хвильовий). *Буває мить якогось потрясіння: побачиш світ, як вперше у житті* (Л. Костенко). *Вранці полк вийшов на відкрите узлісся і, вражений, зупинився в німому зачаруванні: далеко на горах уже видно було їм золотoverхий Київ!* (О. Гончар) [31].

Врахування різноманітних спектрів смислових відношень між частинами безсполучникового складного речення з неоднотипними й однотипними частинами дозволяє розмежовувати безсполучникові складні речення зі значенням:

1) часу;

- 2) зіставлення;
- 3) поширювального приєднування;
- 4) пояснення;
- 5) умовно-наслідковості;
- 6) причиново-наслідковості та наслідково-причиновості;
- 7) з'ясувально-об'єктності та ін.

Встановлені різновиди охоплюють найтипівіші випадки реалізації цих відношень.

Пунктуація в безсполучниковому складному реченні.

Кома між частинами безсполучникового складного речення використовується тоді, коли вони виражають одночасність, сумісність або послідовність дій і тісно пов'язані між собою своїм змістом: *У глибині лісу стукав дятел, пищали синиці* (О. Десняк). *Виставу закінчено, глядачі аплодують, завіса знову піднімається* (З журналу).

Крапка з комою ставиться в безсполучникових реченнях між поширеними предикативними частинами, особливо тоді, коли в середині них уже є власні коми: *На майдані тривав мітинг – багато розмовляли про наболіле, хтось запропонував навіть відправити гінця до Києва; люди тривожилися про своє майбутнє, роздумували над обранням шляхів реалізації запропонованих реформ* (А. Яна).

Двокрапка використовується переважно в безсполучникових реченнях закритої структури, що своїми смисловими відношеннями між частинами наближаються до складнопідрядних речень. Вживання двокрапки спостерігається тоді, коли друга частина вказує на:

1) причину перебігу дії першої частини: *А вгорі вже блідли зорі: западала пізня осіння ніч* (Ю. Смолич);

2) наслідок перебігу дії першої частини (у таких випадках у другій частині можна поставити слово тому): *Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо* (О. Кобилянська);

3) перебіг дії першої частини або додає й уточнює характерні ознаки виконавця дії, або носія стану першої частини: *Таке стійке дерево: до цих пір годиться* (М. Стельмах);

4) уточнення думки, вираженої в першій частині: *Степан зосередився на іншому: як йому потрапити до редакції журналу* (В.Підмогильний);

5) певне слово першої частини й розгортає його семантику: *Уже на початку жовтня буває: задощить, вітром листя все позриває – справжня осінь* (Я. Мельник).

Двокрапка вживається також тоді, коли друга частина уточнює опущене слово в першій: *Думав: є велике право відпочити під лавром всім, хто в тій війні жорстокій ніс страждання на плечах* (Б. Олійник). *Ми – смертні. Та знайте: народ не вмирає!* (Б. Олійник)

Тире використовується в безсполучниковому реченні закритої структури, в якому смислові стосунки між частинами наближаються до смислових відношень у структурі складнопідрядного речення. Тире вживається в тому разі, коли друга частина:

1) вміщує в собі наслідок як результат, найчастіше несподіваний: *Забудеш рідний край – тобі твій корінь всохне* (П. Тичина). *Вдаримо гучно у дзвони – всесвіт обійде луна* (В. Чумак);

2) містить у собі відтінок мети: *Немає у мене таких слів, щоб висловити своє бачення цього... Знаю – треба справедливо оцінювати знання, знаю – треба бути уважним до кожного слова дитини* (З журн.);

3) позначає час або умову здійснення події, про яку йде мова у першій частині: *Дощ упав на трави – оживуть отави. Дощ упав на жито – будем краще жити* (М. Шаповал);

4) зіставляється з дією першої частини: *Грім гряне – ледачий не встане. Росла – весни не бачила, виросла – літечка не знала, прийшла осінь – сирітського серця не нагріла* (Народна творчість);

5) характеризується відтінком співвідношення з опущеним співвідносним словом (у ролі підмета): *Інколи мені здається – ліс заснув, все в ньому втратило реальність життя* (З журн.);

6) вказує на міру та ступінь дії: *Стало раптом шкода – така блискавиця вдарила через усе небо, уже нікуди не поїдеш* (Я. Мельник). *Аж якось на серці важко – так розчарували мене її спогади* (В.Підмогильний).

Також розмежовують ще речення із різними типами зв'язку.

Складне речення з різними видами зв'язку – це складне речення, що поєднує в собі три і більше частин (компонентів), з'єднаних за допомогою різних видів сполучникового (сурядного і підрядного) та безсполучникового зв'язку.

Такі речення називаються ще складними синтаксичними конструкціями.

Приклад:

Ти до мене прийшла не із казки чи сну, і здалося мені, що стрічаю весну (В.Симоненко).

У цьому реченні перша частина поєднана сурядним зв'язком (сполучник і) зі складнопідрядним (друга й третя частини; сполучник що).

[ ], і [ ], (що).

Приклад:

Мати вірила: земля усе знає, що говорить чи думає чоловік (М.Стельмах).

У цьому реченні між першою та другою частинами наявний безсполучниковий зв'язок, а між другою й третьою - сполучниковий підрядний (сполучне слово що).

[ ]: [ ], (що).

Приклад:

Ми не святі, у нас були гріхи, але боролись ми за правду сміло (Д.Луценко).

У цьому прикладі маємо безсполучниковий зв'язок між першою та другою частинами й сполучниковий сурядний (сполучник *але*) між другою та третьою.

[ ], [ ], *але* [ ].

Приклад:

А правду каже приказка стара: тоді є щастя-втіха, коли своя у тебе стріха, а під чужою не шукай добра (Б.Грінченко).

У цьому реченні між першою та другою частинами безсполучниковий зв'язок, між другою та третьою — підрядний (сполучне слово *коли*), між третьою й четвертою — сурядний (сполучник *а*).

[ ]: [ ], (*коли*), *а* [ ].

1.3 Функції сполучників у поліпредикативних реченнях

У синтаксичних працях основними засобами оформлення складнопідрядних речень називають сполучники підрядності та окремі повнозначні слова, які дістали назву сполучних слів.

Сполучник — це службова частина мови, що використовується для зв'язку однорідних членів речення та частин складного речення. Сполучники не мають власного лексичного значення й не виконують у реченні граматичну роль.

Проте функції сполучників донедавна були нечітко окресленими. Зокрема, у працях з морфології сполучникам відведено роль показників логіко-граматичних зв'язків між однорідними словами, словосполученнями й частинами складного речення [60; с. 514], тобто не розмежовано різні функції сполучників у різних ярусах речення. Натомість у працях із синтаксису сполучники репрезентовані як виразники

синтаксичного зв'язку і кваліфікатори семантико-синтаксичних відношень [61; с. 347–386], чим фактично визначено дві їхні функції – формально-граматичну й семантико-граматичну. Та й саме розуміння сполучників було атомістичним. За висловом К. Г. Городенської, незважаючи на негативні лексико-граматичні ознаки сполучників, їх трактували як незмінні слова, службову частину мови, що стоїть в одній площині з повнозначними частинами мови [21; с.328]. І. Р. Вихованець, застосувавши різnorідні критерії аналізу, дійшов висновку про нечастиномовний характер сполучників і витлумачив їх як елементи суто синтаксичного призначення – аналітичні синтаксичні морфеми, які поєднують речення у межах складних синтаксичних конструкцій та оформлюють синтаксичні зв'язки й семантико-синтаксичні відношення між ними [8; с.16–24; 9; с. 67–98., с. 81; 10; с. 23–24]. Подібні думки зустрічаємо й у працях російських синтаксистів. Зокрема, Т.А.Колосова і М.І.Черемисина пропонують перенести поняття «сполучник» із розряду «частиномовних» термінів у розряд синтаксичних термінів і визначати його суть як назву синтаксичної функції [34; с. 11-24]. Науково-обґрунтоване, оригінальне розв'язання проблема сполучника знаходить у «Теоретичній морфології української мови» Івана Вихованця й Катерини Городенської та «Грамматичному словникові української мови: Сполучники» Катерини Городенської. У них сполучники визначаються як службові слова-морфеми релятивної семантики [23; С. 328–373., с. 328–329, с. 346–347; 20; с. 3]. Водночас наголошено, що в різних ярусах (рівнях) речення репрезентовано різні функції сполучників.

Традиційно сполучники розмежовують на дві групи, компоненти яких не перетинаються, – сполучники сурядності й підрядності. Проте лінгвісти не раз відзначали, що між різними типами слів немає різких і глибоких граней, граматичні факти рухаються й переходять з однієї категорії в іншу, нерідко різними гранями своїми дотикаючись до різних

категорій [6; с.46]. Це ж стосується і виділених груп сполучників. Глибокий аналіз функціонування цих службових слів-морфем у різних синтаксичних одиницях дозволив К. Г. Горденській уперше в україністиці(а можливо, і в славістиці) виокремити, крім сурядних і підрядних, синкретичні сурядно-підрядні й підрядно-сурядні сполучники. Л. В. Шитик зауважує, що «це спроба не лише вирішити проблему класифікації сполучних засобів за одним із критеріїв (за способом синтаксичного зв'язку), а й підказати шляхи розв'язання проблеми типології складних речень, адже традиційний поділ складних сполучникових речень на складносурядні й складнопідрядні не досконалий, оскільки диференційні ознаки сурядності й підрядності є досить умовними» [68; с.229]. Виокремлення синкретичних сурядно-підрядних і підрядно-сурядних сполучників дає підстави для виділення відповідних синкретичних складних речень.

Коли йдеться про оформлення в синтаксисі, мають на увазі зовнішнє вираження внутрішніх власне граматичних ознак і властивостей, притаманних синтаксичній одиниці [39; с.4]. Тому сполучники та сполучні слова виступають не тільки засобами оформлення, а й функціональними елементами — показниками зв'язку предикативних частин [39; с.10]. Конститувальну роль названих засобів зв'язку предикативних частин складнопідрядного речення можна порівняти з роллю присудка в простому реченні. Вони є конструктивною вершиною, структурним центром складнопідрядного речення [67; с. 205–262., с. 213], виконують різні функції на різних рівнях його організації. У формально-синтаксичній структурі вони виражають синтаксичні зв'язки між предикативними частинами складного речення; у семантико-синтаксичній — семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами такого ж речення або вказують на ці відношення; у власне-семантичній опосередковано виражають власне семантичні відношення між елементарними реченнями

семантично складної конструкції [9; с. 81; 21; с. 348; 18; с. 4]. Проте не всі сполучники є виразниками семантико-синтаксичних відношень, тому їх поділено на семантичні та асемантичні. Семантичні сполучники зазвичай вживаються у складнопідрядних реченнях з приреченнєвими підрядними, вони не тільки визначають залежність підрядної частини від головної (формально-синтаксична функція), але й виражають семантико-синтаксичні відношення між підрядною й головною частинами (семантико-синтаксична функція). Такі сполучники виступають «семантичною віссю, навколо якої об'єднуються елементарні речення у складну конструкцію», «предикатами предикатів» [9; с. 68–69], визначають характер семантико-синтаксичних відношень між частинами. За висловленням Н. В. Гатинської, семантичні сполучники «породжують той напрям, за яким народжується друга частина» [15; с. 187]. Асемантичні сполучники втратили здатність виражати семантико-синтаксичну функцію, «оскільки функцію вираження семантико-синтаксичного відношення значною мірою перебирають на себе інші елементи» [18; с. 9]. Зокрема, нівеляція семантико-синтаксичної функції сполучників характеризує прислівні складнопідрядні речення, в яких не підрядний сполучник, а об'єктна валентність опорного предикатного слова із семантикою дії або стану чи об'єктна валентність предиката стану-відношення, вираженого компаративним прикметником чи компаративним прислівником, визначають об'єктне семантико-синтаксичне відношення між підрядною частиною і цим опорним предикатним словом [18; с. 9]. Однак синтаксисти зауважують, що сполучники не тільки оформлюють підрядну частину як залежний компонент складнопідрядного речення, але й визначають закономірності внутрішньої структури самої підрядної частини, зокрема використання в ній тих чи інших видо-часових, способових форм предикатів, тобто сполучники впливають на модальність підрядної частини, є її показниками

[39; с. 5; 13; с. 40–41], пор: *Батько сказав, що син купив хліба; Батько сказав, що син купить хліба*, але зі сполучником *щоб* тільки *Батько сказав, щоб син купив хліба*. Так, Г. Ф. Гаврилова пише: «Крім того, що семантична структура сполучника включає в себе компонент смисловий, який виявляє себе в семантичній кваліфікації підрядної частини і тих відношень, які виникають у складнопідрядному реченні, вона ще містить і модальний компонент, який кваліфікує представлену в підрядній частині ситуацію як реальну, бажану, уявлювану тощо. Тому сполучник, його модальне значення формує і модальні різновиди типів підрядних» [13; с. 41]. Оскільки ж модальність трактують як комунікативно орієнтовану синтаксичну категорію, то можна говорити ще про одну функцію сполучників – комунікативну. Отже, сполучники виконують ще й функцію виразників реченнєвої актуалізації та комунікативної настанови. Причому наголосимо, що ця функція характерна як для семантичних, так і для асемантичних сполучників.

З іншого боку, сполучники в складних реченнях є засобами розмежування предикативних частин, які можуть відрізнятися категоріями часу, модальності, особи. Отже, можна говорити ще про одну функцію сполучників у складному реченні – розділову. Розділова функція виявляється в тому, що, поєднуючись у складне речення, предикативні частини зберігають відносну незалежність набору актуалізаційних категорій, які відбивають їхню пропозиційну структуру. Та чи інша комбінація категорій часу, модальності, особи в головній частині не визначає такий же набір цих категорій у підрядній частині, пор.: *Відчував, як у грудях скажено билося серце* (І. Багрянний) – *Відчувала, як поступово одходять зашпори з душі* (І. Маценко). Ця ж функція притаманна і сполучним словам: *Іван потрапив на завод, на якому ремонтували танки* (Ю. Мушкетик) – *Іван потрапив на завод, на якому пропрацює десять років*.

Істотною проблемою є окреслення корпусу сполучних засобів, які використовують для поєднання частин складнопідрядних речень. Труднощі тут пов'язані не тільки з їх чисельністю, але і з тими складними процесами, які протікають у цій сфері й у наші дні. Функцію сполучних засобів у складнопідрядних реченнях перебирають на себе багато різних мовних елементів – відносні займенникові слова, частки (*хто, що, який, чий, котрий, де, куди, звідки, лиш, тільки* тощо). Формування аналітичних сполучних засобів відбувається також у процесі взаємодії займенникових слів з частками, прийменниково-відмінковими формами іменників у поєднанні з указівними займенниковими словами (*де не, звідки не, коли не, хто не, що не, за той час поки, від того часу коли* тощо), сполучників із займенниковими словами у різних відмінкових та прийменниково-відмінкових формах, частками, вторинними прийменниками, прийменниково-відмінковими формами іменників у поєднанні з указівними займенниковими словами (*відтоді як, від того що, тому що, аби тільки, аби лише, на випадок якщо, у разі якщо, за умови якщо, від того часу як* тощо): *У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою* (Конституція України); *Після того як Оксен одружився проти волі старого і батько вигнав його з хати, Оксен не заглядав до нього у двір* (Г. Тютюнник). Аналітичні сполучні засоби об'єднують різнорідні одиниці, серед яких аналоги однослівних сполучників, що завжди стоять у підрядній частині (так що, як тільки, тільки лиш, коли тільки, лиш би і под.), і членовані групи, компоненти яких можуть бути або тільки в підрядній частині, або розподілятися між головною й підрядною частинами (*за умови якщо, тому що, через те що, після того коли, для того щоб* та ін.). У багатьох українських синтаксичних працях виявляємо непослідовність у тлумаченні цих сполук. Зокрема, Б.М.Кулик членовані

групи, компоненти яких розміщені в різних предикативних частинах, в одних випадках називає співвідносними парами слів, а в інших, особливо в ілюстративному матеріалі, подає як складені сполучники, пор.: «При розчленуванні складених сполучників на дві частини (тому – що, тим – що, затим – що і т.п.) підрядне речення приєднується до головного тільки сполучником що, а слова тому, тим, затим і т.п. входять до головного речення, виступаючи в ньому в ролі вказівних співвідносних слів» [36; с.227] і «Сполучник через те що (найчастіше він вживається як розчленований) властивий різним стилям української літературної мови» [36; с. 226]. В академічній морфології за редакцією І. К. Білодіда поєднання через те, що; тому, що; за тим, що; тим, що визначено як сполучення «прислівник + сполучник що» та підкреслено, що «причинним сполучником є що, а прислівникова частина входить до складу головного речення на правах його члена» [60; с.519], стосовно сполук для того, щоб; з тим, щоб; замість того, щоб; затим, щоб зауважено, що «для підкреслення дії головного речення сполучник щоб співвідноситься із словами і сполученнями для того, з тим, замість того, затим, які вживаються у головному реченні» [60; с.522], водночас інші розчленовані групи (відтоді, як; з тих пір, як; з того часу, як; в міру того, як; перед тим, як; в той час, як; тимчасом, як; у той час, коли) потрактовано як складні сполучники [60; с. 520]. Подібну еkleктику знаходимо і в багатьох інших працях з синтаксису як в україністиці, так і в русистиці [54; с.528–531, 551–574]. Н. С. Валгіна та С. П. Бевзенко відзначають, що складені сполучники часто розчленовуються на співвідносні вказівні слова (що входять до головної частини) і сполучники (які залишаються в підрядній частині) [2; с. 43; 1; с. 384; 3; с. 345—354], але водночас морфологічна природа таких сполук залишається остаточно не визначеною.

К. Г. Городенська послідовно витлумачує як сполучники лише такі поєднання, які «вживаються на початку підрядної частини, а не розподіляються між головною та підрядною частинами», у разі їхнього розподілу той фрагмент, що стоїть в головній частині, вона вважає співвідносним словом [18; с.32] і відповідно такі розчленовані групи вона не подає серед сполучників [19]. Ми поділяємо цю позицію й дотримуємося її у своїх роботах. Відповідно в розчленованих сполуках через те, що; тому, що; у зв'язку з тим, що; для того, щоб; у той час, як і под. компонент, який стоїть у головній частині розглядаємо як член речення в ній. Цей компонент (або його частина) водночас виконує функцію співвідносного слова (указівного слова, антецедента).

К. Г. Городенська ввесь загальний сполучних засобів (крім сполучних слів), які вживають у складних реченнях, поділяє на власне-сполучники, до яких зараховує й аналітичні одиниці, утворені з традиційного сполучника та частки на зразок *аби тільки, якби тільки, якби лише, як тільки, якщо тільки, коли тільки, коли б тільки, коли б лише, коли б лиш і под., та гібридні сполучні засоби, серед яких виокремлює сполучнослівні єдності (де не, звідки не, коли не, куди не, скільки не, хто не) й сполучнослівно-сполучникові пари, утворені сполучнослівною єдністю займенникового іменника (що, хто) або займенникового прислівника (як, де, куди, звідки, скільки, коли) з часткою не та одним з протиставних сполучників на кшталт *хто не... однак, де не... а, де не... але, звідки не... але, скільки не... але* та ін. [19]. Сполучнослівні єдності та сполучнослівно-сполучникові пари можна визначити як перехідний тип сполучних засобів між власне-сполучниками та сполучними словами, який функціонально більше тяжіє до сполучників. Подібно до сполучних слів, вони є повноцінними компонентами формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структури підрядної частини, проте, як і більшість підрядних сполучників, для простого речення не характерні, пор.: *Куди б не йшов,**

куди б не їхав – перед очима стояла Янка (В. Малик), але *Куди б не йшов; Куди б не їхав* як повноцінні прості речення функціонувати не можуть.

Крім названих, у ролі сполучних засобів у складнопідрядному реченні використовують також займенникові слова (займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові прислівники та займенникові числівники), які «виходять за межі виразників суто релятивної семантики» [19; с.5]. Стосовно загальної структури складнопідрядного речення вони виконують ті ж самі функції, що й сполучники – виступають виразниками синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень між головною та підрядною предикативними частинами. Водночас зауважимо, що переважне використання сполучних слів у складнопідрядних реченнях з прислівними підрядними частинами спричиняє нівеляцію семантико-синтаксичної функції, у зв'язку з чим сполучні слова в основному реалізують лише формально-синтаксичну функцію, а функцію вираження семантико-синтаксичного відношення так само, як і в реченнях зі сполучниками, перебирають на себе інші елементи: *Кілька тижнів валіде з неймовірною обережністю вивідувала через кизляр-агу, хто може бути вірним, на кого можна покластися, у чиєму серці палає найчистіший вогонь віри й боротьби за віру* (П. Загребельний); *Лице його було зосереджене й недвижне, й не можна було вгадати, які думки, які почуття володіли ним у ту хвилину* (І. Маценко); *Іван потрапив на завод, на якому ремонтували танки* (Ю. Мушкетик); *У світі злому і холодному, де щастя зіткане з прощань, чи ми пробачим одне одному цю несподівану печаль?* (Л. Костенко).

У перших двох реченнях з'ясувально-об'єктні семантико-синтаксичні відношення прогнозують опорні дієслова *вивідувала* і *вгадати*, у двох наступних реченнях атрибутивні відношення визначають опорні іменники *завод* і *світі*. Семантико-синтаксичну функцію сполучні слова зберігають лише в конструкціях з приреченнєвими підрядними

частинами та у складнопідрядних реченнях приєднувального типу: *Тільки обрій моргав суворо, Де тополі немов списи, Підняли свої вістря вгору На сторожі цієї краси* (В. Симоненко); *Ліля навіть почала прихильно розмовляти з Марійкою, що було дивно після такої довгої і відвертої ворожнечі* (Л. Забашта). У першому реченні просторові відношення між предикативними частинами визначає сполучне слово *де*, у другому реченні супровідні відношення реалізує сполучне слово *що*. У структурі ж самої підрядної частини роль сполучних слів значно ширша від ролі сполучників. Якщо «у формально-граматичному плані сполучники не можуть займати самостійної позиції члена речення» і «лише оформлюють синтаксичні зв'язки між простими реченнями в межах складного речення, подібно до того як відмінкові закінчення вказують на синтаксичні зв'язки між членами речення у простому реченні» [9; с.81], то сполучні слова виступають повноцінними компонентами формально-синтаксичної структури підрядної частини: вони є її формально-синтаксичними членами речення – підметом або другорядним членом: *Посередині залу лискуча черевата жаровня, що пашила теплом, величезний світильник у формі зорі, на ньому скринька, в яку ховали коран після читання* (П. Загребельний); *В'юниться стежка поміж очеретами, іде Єлька, куди сама стежка веде, – у плавневе безлюддя, у плавневу безгомінь* (О. Гончар). У семантико-синтаксичному ярусі складнопідрядного речення сполучники вказують лише на семантико-синтаксичні відношення між головною й підрядною предикативними частинами, причому ці семантико-синтаксичні відношення вони здатні виражати тільки за наявності простих речень, що підкреслює їхню службову функцію [9; с.83]. Це можна підтвердити методом трансформації складнопідрядного речення у два прості, підчас такої трансформації сполучник не може залишатися в підрядній частині і випадає (якщо ж сполучник залишити, то матимемо не окреме просте речення, апарцельовану підрядну частину), пор: *Річинський*

танцював з нею майже до ранку, бо Орест Білінський весь вечір сперечався з ксьондзами у суміжних кімнатах про “йорчик” (І. Вільде) – Річинський танцював з нею майже до ранку. Орест Білінський весь вечір сперечався з ксьондзами у суміжних кімнатах про “йорчик”. На противагу їм сполучні слова функціонують як суб’єктні, об’єктні, адресатні, локативні та ін. синтаксеми підрядної частини як простого речення і водночас денотативно співвідносяться з одним із членів головної частини або з головною частиною в цілому [39; с.14]. При трансформації складнопідрядного речення у два прості ці сполучні слова залишаються в структурі простого речення, що було підрядною частиною, перетворюючи його на питальне: *Дівчина жде на мене, де бринять ячмені...* (Д. Павличко); *Дівчина жде на мене. Де бринять ячмені?*, або замінюються словами головної частини, з якими вони пов’язані кореферентними відношеннями, оскільки співвідносяться з тим самим об’єктом позамовної дійсності [42; с.159]: *Я плив високо в небі над білими, ніби вирізьбленими з рафінаду, який я так любив у дитинстві, містами...* (В. Дрозд); *Я плив високо в небі над білими, ніби вирізьбленими з рафінаду містами. Рафінад я так любив у дитинстві.* Просто випустити сполучне слово не можна, бо в такому разі страждає семантико-синтаксична структура трансформованого з підрядної частини простого речення: втрачаючи синтаксему, воно стає семантично менш містким або взагалі семантично недостатнім, пор.: *Дівчина жде на мене. Бринять ячмені; Я плив високо в небі над білими, ніби вирізьбленими з рафінаду містами. Я так любив у дитинстві.* Для кожного типу складнопідрядних речень характерний свій набір сполучних засобів з відповідною семантикою.

Отже, основними засобами оформлення складнопідрядного речення як цілісної синтаксичної одиниці є власне-сполучники, гібридні сполучні засоби (сполучнослівні єдності, сполучнослівно-сполучникові пари) та сполучні слова, які виконують ідентичні функції стосовно загальної

структури складнопідрядного речення – поєднуючи головну й підрядну предикативні частини, вони виступають кваліфікаторами синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень між ними, а також виразниками реченнєвої актуалізації та комунікативної настанови. Водночас сполучники й сполучні слова виконують розділову функцію, зберігаючи предикативність структурних компонентів і відносну незалежність набору їхніх актуалізаційних категорій. Роль сполучників і сполучних слів у структурі самої підрядної частини значно відрізняється. На противагу власне-сполучникам і гібридним сполучним засобам, сполучні слова виступають повноцінними компонентами формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структури підрядної частини. Сполучнослівні єдності та сполучнослівно-сполучникові пари утворюють перехідний тип сполучних засобів між власне-сполучниками та сполучними словами. Так само, як сполучні слова, вони є повноцінними компонентами формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структури підрядної частини, але, як і більшість підрядних сполучників, для простого речення не характерні.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНАХ С.ПРОЦЮКА

Кожен письменник має свій особистий стиль, тому іноді навіть не знаючи автора твору, можна впізнати його послідовність викладення подій. Особливий стиль викладення сюжету і у С. Процюка. Він використовує багато метафор, багато складних речень, конструкцій.

В цій роботі ми будемо розглядати застосування складних речень у його творчості.

Аналізуючи складні сполуки у творчості С. Процюка, слід звернути увагу на особливості складних синтаксичних структур із сурядним зв'язком між предикативними частинами. У складносурядному реченні поєднані прості конструкції, що репрезентують єдине ціле – синтаксичну структуру вищого рангу. Частини складносурядного речення, виділені за наявністю предикативного ядра двоскладного речення або головного члена односкладного речення, співвідносного з присудком або з підметом, на думку І. Р. Вихованця, «...тільки умовно можна назвати простими реченнями. Маючи подібну до простих речень синтаксичну будову, вони позбавлені інтонаційно-сміслової самостійності речення» [7; с.279]. А.П.Грищенко, аналізуючи складносурядні конструкції, вказував: «...внаслідок поділу складносурядного речення на прості речення виникають синтаксичні конструкції нової якості, кожна з яких одержує нове значення і самостійне інтонаційне оформлення...» [25; с.388]. Вказані міркування умотивовують висновок про те, що в конструюванні складносурядних речень використовують різні прості реченнєві структури з відмінними граматичними модифікаціями. Частини складносурядного

речення характеризують за формально-синтаксичними і семантико-синтаксичними особливостями, тому важливо з'ясувати функційне вираження семантико-синтаксичної взаємозалежності і формально-синтаксичної взаємозалежності між предикативними частинами цих конструкцій.

2.1 Типологія складносурядних речень романів письменника

Складносурядні речення класифікують за різними ознаками, тому і класифікацій таких чимало.

У своїй роботі ми будемо використовувати класифікацію складносурядних речень, яку підтримує багато вчених, зокрема А.П.Загнітко та І. Р. Вихованець. Будемо звертати увагу на єднальні та розділові складносурядні речення у творчості С. Процюка.

Аналіз складносурядних речень прози Степана Процюка доцільно розглянути крізь призму романів, у яких таких синтаксичних конструкцій багато, зокрема у романі, виданому у 2016 році, «Полями і хмарочосами». Це невеликий роман, однак у ньому автор використовує 179 складносурядних речень. Твір не є досить продуктивним у використанні складних сполучникових структур. Здебільшого синтаксичний фонд зосереджений навколо простих речень. Звичайно, багато і безсполучникових та речень із різними типами зв'язку. Однак повернемося до складносурядних речень, вони становлять близько 25% всіх складних синтаксичних сполук роману.

Найпродуктивнішим є тип єднальних складносурядних речень, у романі їх 115.

Наприклад, речення *«Він їй написав листа і вона чекає чотири дні або й тиждень»* [47; с.5] складається із двох рівнозначних частин, кожна з яких може існувати самостійно, однак семантично вони становлять одне

ціле. Для підтвердження цього факту доцільно видозмінити речення, наприклад можемо створити складнопідрядне речення: *«Вона чекає чотири дні або й тиждень, бо він їй написав листа»*. В такому реченні бачимо причинно-наслідковий зв'язок підрядності. Отже, при трансформації воно з єднального складнопідрядного речення, в якому частини рівні по значимості, семантично поєднані, перетворює на складнопідрядне, де одна частина підпорядковується іншій.

Наступне речення *«Я тебе побачив - і щось мені перехопило подих»* [47; с.7] теж єднального типу, адже сполучник «і» - єднальний. Це речення є досить специфічним, бо із семантичного погляду його можна визначити як складнопідрядне, бо у цьому реченні ми бачимо ледь помітний причинно-наслідковий зв'язок, що зазвичай не притаманно складносурядним реченням. Тож, із семантичного погляду – це речення є досить цікавим показником особливого стилю письменника, який творить складносурядні речення на основі причинно-наслідкового зв'язку. Проте із формально-граматичного погляду воно є складносурядним єднальним через те, що вжито єднальний сполучник і.

Такий тип складносурядних речень притаманний роману Степана Процюка *«Полянами і хмарочосами»*. Саме він є найбільш продуктивним серед складносурядних речень у творі.

Речень із протиставними сполучниками набагато менше, однак вони все ж присутні у романі, їх тут 64. Наприклад, речення *«Ми не те щоб стали подружками, але все-таки мені з ними веселіше»* [47; с.15] складається із двох частин. Перша з них є простим двоскладним реченням, а інша частина - односкладне речення.

Речення *«Може, було би легше, але він не міг»* [47; с.59] теж належить до протиставних. Частини поєднані сполучником *але*, перша складова є односкладним непоширеним реченням, інша - теж є непоширеною, але двоскладною, бо граматичну основу речення

становлять два головних члени - підмет, виражений займенником, та присудок, виражений дієсловом. Отже, складносурядні речення несуть своє смислове навантаження незалежно від наявності другорядних допоміжних членів речення у їх частинах.

У реченні *«Вона намагалася, але дивне безсилля не дозволяло ступити ані кроку»* [47; с.74] перша частина є двоскладним непоширеним реченням семантично показує спроби героїні щось робити, однак друга частина, поширене двоскладне речення, вказує на перепони, які на її шляху постають. Тут досить яскраво бачимо саме протиставність як у синтаксичному (сполучник *але*), так і в семантичному плані.

Отже, протиставні речення притаманні синтаксичному фонду роману, але їх не так багато, як єднальних.

Отже, найпродуктивнішими є складносурядні речення із єднальними сполучниками. Протиставні складносурядні речення є таким не тільки у синтаксичному плані, але й в семантичному. Загалом синтаксична мова цього роману більш насичена саме простими реченнями, але також містить багато складних речень різних типів.

Наступним об'єктом розгляду буде автобіографічний роман про Архипа Тесленка *«Чорне яблуко»*.

Роман Степана Процюка *«Чорне яблуко»* – драматична і зворушлива історія платонічного кохання Архипа Тесленка у складній панорамі його короткого життя. Це невеликий за обсягом роман, виданий у 2013 році. Цей твір можна назвати досить продуктивним у використанні саме складносурядних структур, адже їх у творі 120, що становить майже 35% всіх складних синтаксичних сполук, використаних письменником.

Речення із протиставними та із єднальними сполучниками представлені у однаковій кількості у творі. Розпочнемо з речень із єднальним сполучником, наприклад: *«Він нічого не знав і Оленка знала*

все» [48; с.8]. Це речення складається із двох частин, які є двоскладними простими реченнями. Перша частина є поширеною, а друга - ні.

Досить багато і речень з протиставними сполучниками, наприклад *«Він хотів ще щось сказати, але сльози котилися горохом, застиляли зір і довкілля»* [48; с.10]. У цьому реченні дві частини, які є двоскладними простими сполуками, однак в другій частині є особливість, якої немає у речень попереднього роману. Друга частина ускладнена однорідними присудками.

У реченні *«Ти почав сторонитися рідних слів, але тебе нік моторошний сором»* [48; с.23] є дві прості поширені двоскладні сполуки.

Отже, можемо зробити висновок, що Степан Процюк у своїх творах використовує досить різноманітні типи складносурядних речень. Найпоширенішими у його творах є речення із єднальними сполучниками. Двоскладні синтаксичні основи та односкладні, поширені та непоширені, однорідні члени речення – це все можна сказати про складносурядні речення у творах Степана Процюка. Також досить поширеними є речення із протиставними сполучниками, проте речення із розділовими сполучниками не є притаманними для синтаксичного фонду творчості Степана Процюка.

2.2. Семантична парадигма складносурядних речень роману «Пальці поміж піском»

Степан Процюк – сучасний український письменник, лауреат багатьох літературних премій. Автор понад 30 книжок для дорослих і дітей, які вийшли накладом більше 100 тисяч примірників, за що удостоєний відзнаки «Золотий письменник України». Його твори перекладені кількома мовами. «Пальці поміж піском» – історичний роман,

який має три сюжетні лінії: любовна історія, історія підпільної патріотичної організації та історія-опис психіки диктатора.

Роман актуально звучить у симфонії вічної боротьби України за належне й самостійне існування. Тоді й зараз були і є люди, які вибирають між «зручним» життям і справедливістю, є піддатливі і стійкі. Про це — у цьому творі Степана Процюка.

Це роман не є продуктивним у плані використання складносурядних речень. Їх тут досить мало, всього 220.

Зважаючи на розглянуті нами раніше твори, можна сказати, що цей має іншу особливість, бо у ньому найпродуктивнішими є саме речення із протиставними сполучниками, їх у творі 189.

У реченні *«Він міг би віддати наказ розстріляти тварюку, але нехай ще помучиться»* [46; с.10] дві частини поєднані протиставним сполучником *але*. Перша частина цього речення - формально це просте двоскладне речення, присудок якого утворений умовним способом. Семантично він вказує на сумнів героя про віддачу смертельного наказу. Однак в другій частині бачимо справжню причину сумнівів: герой не боїться стратити людину, а боїться, що цього замало. Таким чином за допомогою одного протиставного речення можемо зробити висновок про жорстокість героя, що допомагає краще зрозуміти його характер та роль у творі. Тож слід відмітити, що доцільне та правильне використання різних типів речень дозволяє письменнику не тільки сформувати певний стиль твору, але й охарактеризувати героїв.

У реченні *«Ніхто з них не сміявся, але ніхто й не плавав»* [46; с.13] обидві частини речення синтаксично ідентичні, бо складаються з одних і тих же частин. Однак семантично вони зовсім різні: перше означає відсутність позитивних емоцій, а друге – відсутність негативних емоцій. Однак поєднавши їх, бачимо, що присутнє певне напруження у атмосфері, адже ніхто не смів порушити тишу, ніхто не смів показати емоцій.

Герой у реченні *«Бо дорога стелиться йому біла-пребіла, але він не хоче нею йти...»* [46; с.69] вибирає складніший шлях у житті, бо те, що йому пропонують не підходить для нього. Тобто протиставний сполучник *але* вказує на відмінність між відчуттями героя та його потребами.

Отже, складносурядні речення із протиставними сполучниками у романі С. Процюка *«Пальці поміж піском»* хоча синтаксично і морфологічно можуть бути абсолютно однаковими, але семантика частин таких речень зовсім різна, на це вказують різні морфологічні одиниці, тож вони цілком виправдовують свою назву.

Аналізуючи складносурядні речення у прозі письменника, доцільно також розглянути і речення із єднальними сполучниками, які є не досить продуктивними для цього роману. Їх у творі 31.

Наприклад, речення *«Він узяв Оксану за руку й вони так пішли»* [46; с.76] складається з двох предикативних частин, які виражені двоскладним реченням. Семантично можемо відслідкувати послідовність дій: спочатку поєднання рук двох людей, а потім рух у просторі.

Роман відрізняється від інших творів письменника тим, що серед його складносурядних речень найпоширенішими є саме протиставні речення. Це зумовлено саме тематикою твору, він сповнений протиріч: з одного боку це роман про кохання, з іншого він про диктатора, який погубив мільйони життів, що вже не видається таким романтичним.

Отже, складносурядні речення поширені у творчості Степана Процюка. В кожному із досліджених романів було виявлено по два різновиди таких речень: єднальні та протиставні. Кожен із творів має свою особливість: для твору *«Полянами і хмарочосами»* більш характерні єднальні речення, для роману *«Пальці поміж піском»* – протиставні. У творі *«Чорна троянда: роман про Архипа Тесленка»* письменник вживає такі речення у рівній кількості.

РОЗДІЛ 3

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНІЙ СИСТЕМІ ПРОЗИ СТЕПАНА ПРОЦЮКА

Складнопідрядні речення вважаються одними із найпродуктивніших у мовленні. Люди використовують їх навіть частіше, ніж прості речення. Найбільша їх кількість спостерігається у художньому, науковому та публіцистичному стилях.

Вивчення мови художніх творів передбачає виявлення функціональної своєрідності мови художньої літератури в певну епоху, знання про історичні закономірності розвитку літературних стилів і з'ясування складної структурної єдності засобів і форм словесного вираження художнього задуму й розвитку індивідуального стилю митця. Як зазначає В. В. Виноградов: «мова різних художніх творів того самого автора може мати суттєві відмінності» [4; с.239]. Аналізуючи навіть окремі аспекти індивідуального почерку письменника в тому чи тому жанрі художньої літератури, дослідник виявляє мовну специфіку відбору й використання мовних засобів художнього відображення реальної дійсності. В українському мовознавстві здійснено цілу низку студій, у яких з'ясовано особливості мовної майстерності письменників (І.К.Білодід, І.Є.Грицютенко, О. Ф. Дем'яненко, С. Я. Єрмоленко, П. С. Дудик, Г.М.Колесник, А. К. Мойсеєнко, Н. М. Сологуб, Т. Франко та ін.) [29; 44].

У процесі створення художнього твору особливо важлива роль «належить, з одного боку, вибірковій, а з іншого боку, комбінуючій і синтезуючій роботі автора, спрямованій одночасно й на зображувану дійсність, і на форми її відображення в словесній композиції твору, у його мові, його стилі» [5; с.279]. У цьому розумінні поняття *стиль* визначене не

в літературознавчому або лінгвістичному трактуванні, а як принцип відбору письменником засобів мови і мовленнєвих побудов у певному жанрі художнього твору. Основною категорією у сфері лінгвістичного вивчення художньої літератури зазвичай вважають поняття індивідуального стилю, що є своєрідною, історично зумовленою, складною єдністю системи засобів і форм словесного вираження в її розвитку [5; с.169].

У художньому тексті письменник має великі можливості вияву авторської свободи щодо структурування тексту, добору мовних засобів та їхнього структурування відповідно до жанру твору. Проте індивідуальний стиль виробляється на ґрунті семантичного й стилістичного потенціалу слів, синтаксичних побудов, а також усталених правил їх використання в актах мовлення. На думку Л. С. Виготського, функціональне призначення мовлення виявляє прямий вплив на його структуру, на його лексику й синтаксис. Тому для аналізу художнього тексту важливо встановити його функціональну спрямованість, зумовленість авторського відбору засобів вираження семантичної структури [5; с.279]. Можливість чи набір можливостей мовних одиниць можуть бути реалізовані багатократно, але потенціал обмежується дією певних правил чи позамовних чинників, зокрема характером описуваної ситуації.

Із цього приводу К. Ф. Шульжук зазначає, що «мовна модель складного речення підпадає під вплив різноманітних перетворень, модифікацій, додаткових функціональних нашарувань, які реалізуються передусім через інтонацію, порядок компонентів і їхнє лексичне наповнення» [70; с. 4].

За словами М. Д. Феллера, у мовному знакові відбувається опосередкування матеріального (позначуваного) та ідеального (значення). Мовленнєвий знак відображає, зображує дійсність, і при цьому препарує її так, як бажає чи може представити її читачеві автор [66; с. 32].

За влучною характеристикою В. В. Виноградова, письменник, користуючись загальнонародною мовою свого часу, вибирає, комбінує і відповідно до свого творчого задуму — поєднує різні засоби словникового складу й граматичного ладу рідної мови [4; с. 183].

3.1 Типи складнопідрядних речень у романах письменника

Степан Процюк, безумовно, має свій стиль письма і він є досить виразним. Досить продуктивними є у його творчості складні речення, зокрема речення із різними видами зв'язку та складнопідрядні речення. У цій роботі нам слід звернути увагу саме на другий тип речень.

Складнопідрядні речення, на відміну від складносурядних досить часто зустрічаються у творах письменника. Поділяти такі речення пропонуємо на розчленовані та нерозчленовані і вже залежно від їх типів будемо визначати інші підтипи.

Розпочнемо із роману «Чорне яблуко». Твір досить невеликий, але у ньому 512 складнопідрядних речень різних типів.

Складнопідрядні речення поділяємо на нерозчленовані та розчленовані, у романі їх 197 та 315 відповідно.

У романі вжито багато різновидів нерозчленованих речень. Наприклад, речення «*У першому було накреслено, що Архип дослужиться до дрібного чиновника й одружиться з Оленкою*» [48; с. 5] є нерозчленованим з'ясувальним. Семантично підрядна частина залежить від слів *було накреслено*, визначається, що саме було накреслено. Таких речень досить багато у творах письменника, один із найпродуктивніших типів складнопідрядних речень письменника, їх у романі 89.

Розглянемо ще одне таке речення: «*Він знає, для чого вони оточують його кохану...*» [48; с. 13]. Воно теж є нерозчленованим

з'ясувальним, підрядна частина залежить від присудка *знає*, визначається що саме знає герой.

Також в романі є і локативно-об'єктні складнопідрядні речення, виявлено 58, наприклад, у реченні «*Він тихо прокрався до клуні, де його вже дожидалась милашка*» [48; с.29]. Підрядна частина залежить від додатка головної частини, вираженого словами *до клуні*. Загалом досить цікаве речення, бо у ньому підрядна частина вказує і на місцезнаходження і на причину його дій.

Роман характеризується також наявністю прикомпаративно-об'єктних речень, їх у романі 45, наприклад: «*Чим більше він страждав, тим дужче царівна-жаба відчувала напади злопам'ятливого торжества...*» [48; с. 11]. Підрядна частина залежить від компаратива (прикметника вищого ступеня порівняння) *більше*, тобто чим насиченішою є дія у головній частині, тим сильнішою є віддача у другій.

Розглянувши власне-прислівні речення, вважаємо доцільним буде розглянути також і займенниково-співвідносні речення. В романі присутні корелятивно-уточнювальні речення, а саме ад'єктивно-характеризувальні (їх виявлено 5): «*Були й такі, що тільки шукали собі пару*» [48; с. 30]. У цьому реченні підрядна частина стосується означення, що виражений займенником *такі*. Тобто ця частина уточнює які саме були люди.

Аналізуючи складнопідрядні речення прози письменника, варто також звернути увагу на розчленовані складнопідрядні речення. Найбільше у романі розчленованих речень – 315. Досить багато речень із підрядними детермінантними – 136. Наприклад: «*...Коли вони повмирали, то лежали такі бліденькі, у рядочок, десь на фіолетовій полянці, біля саду з чорними великими яблуками*» [48; с. 15]. Це речення темпоральне. Письменник вказує на те, що діти були бліді після смерті.

Однозначно найпоширенішим типом складнопідрядного речення у цьому романі є речення із підрядними зумовленості, які вказують на

причину дії. Таких речень 179, що становить близько 35% від усіх складнопідрядних речень у творі. Переглянемо декілька з них: «*Проте її слово було вирішальним, бо Мехтодь їй сподобався більше*» [48; с. 32], у підрядній частині ми бачимо пояснення того, що відбувається в головній.

Речення «*Матвій провів Христю додому, бо мати забороняла їй ночувати на досвітках*» [48; с. 36] є класичним представленням речення із підрядним зумовленості, що вказує на причину дії. Тобто виходить, що дія у головному реченні відбувається тільки через дії у підрядній частині.

Отже, розчленовані складнопідрядні речення досить поширені у романі. Різноманітні види речень ускладнюють та додають певного шарму стилю письменника.

Аналізуючи творчість Степана Процюка, а саме вияв складно підрядності у ній, варто також звернути увагу на роман «Полями і хмарочосами».

Цей роман характеризується невеликою кількістю складних синтаксичних сполук, на відміну від роману «Чорне яблуко». Найбільше у романі простих речень та речень із різними типами зв'язку. Водночас було встановлено, що складнопідрядних речень 234, серед них розчленованих 144 та нерозчленованих 90.

У романі представлено кілька типів нерозчленованих речень, наприклад, речення «*Спершу снилося, що ми з тобою в Карпатах виходимо на Говерлу*» [47; с. 6] має опорне слово, яке є головним членом речення і виражене дієсловом, *снилося*, до якого підрядна частина відноситься. Вона допомагає з'ясувати, що саме снилося герою, отже є з'ясувальною. Таке речення є з'ясувальним, речень такого типу 64.

Таких речень досить багато у романі, тому розглянемо ще одне: «*Ти знаєш, що я тебе люблю*» [47; с. 8]. В цьому випадку опорним словом так само є дієслово, яке є головним членом речення, а підрядна частина уточнює, що саме мається на увазі.

Ще один різновид нерозчленованих складнопідрядних речень також наявний у творі – присубстантивно-атрибутивні. Їх було виявлено 26, наприклад, речення *«Денисові було майже шістнадцять і він закінчував десятий клас однієї зі шкіл одного обласного центру однієї країни, яка була рідною їм двом і яка нещодавно пережила Майдан і смерть Небесної сотні»* [47; с. 9]. У ньому підрядна частина є атрибутом до головної, вона вказує на те, яку саме країну має на увазі оповідач.

Також у творі присутні розчленовані складнопідрядні речення. Наприклад, *«Я можу спокійно набрати цього мейла, доки провайдер ще добрий до мене»* [47; с. 5] – це речення із підрядним темпоральності, що вказує на час дії, тобто коли провайдер передумає, то головна частина речення стане неможливою. Проаналізувавши синтаксичний фонд роману, дослідили, що їх у романі 50.

Найбільше у романі саме розчленованих складнопідрядних речень із підрядними зумовленості, що вказують на причину дії, наприклад, *«Мої батьки, по-моєму, надмірно емоційні, бо часто сперечаються між собою про всілякі дрібнички»* [47; с. 8], тобто перша частина має своє підтвердження – другу частину, яка є причиною головної. Це речення розчленоване, бо кожна з частин може існувати самостійно, але одна спричинює іншу, тому семантично вони пов'язані між собою. Речень такого типу виявлено 94.

Загалом у романі небагато складних синтаксичних структур, але вони становлять близько 15% всього синтаксичного фонду роману, на відміну від роману «Чорне яблуко», у якому набагато більше складних синтаксичних структур загалом. Можливо, це пов'язано із тим, що роман «Полянами і хмарочосами» про складний любовний трикутник між підлітками, а роман «Чорне яблуко» про інтелектуала-письменника, крім того жанр цього твору є досить складним – роман-автобіографія, що вже

зумовлює використання більш складного лексичного та синтаксичного фонду.

3.2 Метафори Степана Процюка, виражені у складнопідрядних реченнях

Степан Процюк у своїх романах часто використовує складнопідрядні речення, зокрема, для вираження переносних значень.

Дослідження метафори та її особливостей є, безумовно, важливим аспектом у вивченні творів сучасних українських письменників. Творчість Степана Процюка була цікава вченим. Серед них, зокрема, Олег Соловей створив цілу збірку рецензій, есеїв та нарисів, у якій систематично розглядає поетичну та прозову творчість цього автора, подається характеристика майже усіх жанрів, з якими працював письменник (лірика, ліро-епіка, повісті, романи, романізовані біографії, есеї тощо) [58]. Костянтин Родик у «Самогоні “Стефанік”» говорить про недосконалість психологізму автора і вважає, що цей роман не є романізованою біографією Стефаніка [50]. Людмила Скорина у рецензії «Троянда і біль: історія життя на грані» пише про незвичайну нелінійну побудову сюжету [53; с.56 – 67.]. Лариса Горболіс у своїй «З Україною... Без маски...» підкреслює тип оповіді роману «Маски опадають повільно» - наче діалог наратора із головним героєм – Володимиром Винниченком про внутрішній психічний світ персонажа [17; с. 104 - 110.]. Не залишимо без уваги творчість Степана Процюка і ми, дослідивши природу метафори у складнопідрядних реченнях у одному із його романів, а саме у белетризованій біографії Володимира Винниченка «Маски опадають повільно». У творі налічується близько 600 метафор. Розглянемо кілька з них.

Досліджуючи метафору у цьому романі, спочатку звернемо увагу на класифікацію подану у підручнику Євгена Васильєва «Теорія літератури» [14]. Він поділяє її на чотири види, в кожному з яких перенесення будується із одного роду на інший: з живого на живе, з неживого на живе, з неживого на неживе та останній – з живого на неживе. Четвертий тип часто називають персоніфікацією, уособленням або прозопопеею. Однак, слід розмежовувати ці поняття, бо персоніфікація стосується саме перенесення людських якостей, а прозопопея спеціалізується на перенесенні ознак інших живих істот та оживленні певних предметів та явищ. Саме такий вид метафори найбільше поширений у романі Степана Процюка «Маски опадають повільно».

Розгляньмо деякі з них. *«У душу вповзало переконання у несправедливості життя...»* [45; с. 8] - одна з перших персоніфікацій роману. У ній абстрактне явище «переконання» виконує дію «вповзало», яку природно вживати поряд із назвами рептилій. Варто також звернути увагу і на те, що порівняння зі змією теж носить символічний характер, бо вона асоціюється із чимось недобрим, непевним, слизьким і хитким. Вживається воно також для того, щоб підкреслити і підготувати читача до «несправедливості життя», що звучить, неначе вирок усій людській расі.

Наступна досить цікава прозопопея наявна у творі: *«Страх темряви то слабнучиме, то посилюватиметься, здається, що цілком вже не відпустить ніколи»* [45; с. 25]. Звернути увагу слід саме на останні слова *«...що цілком вже не відпустить ніколи»* [45; с. 25]. «Страх» – поняття абстрактне, тому не може виконувати фізичну дію «тримати», слово «відпустити» вжите у переносному значенні «ослабнути, не впливати на щось».

Наступний приклад - *«Тому що доля підсунула йому надто багато збігів»* [45; с. 33]. Відповідно до словника сучасної української мови в 11 томах слово сунути має три значення: 1) сунучи, переміщати що-небудь

під когось, щось; 2) наближати що-небудь до когось, чогось; 3) давати що-небудь комусь несподівано, непомітно [55]. Тобто всі ці дії може виконувати лише жива істота, бо все це пов'язано з рухом і потребує фізичних можливостей. «Доля» ж за тим словником має теж два значення:

- хід подій, збіг обставин, що ніби не залежать від бажання, волі людини;
- стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь; майбутнє чогось [55].

Отож, «доля» як абстрактне поняття не в змозі виконувати фізичну дію. Якщо таку метафору розглядати з погляду класифікації за ступенем образності, то вона належатиме до образних загальномовних метафор, адже є поширеною і серед розмовного стилю пересічних громадян, а не лише у письменницькому середовищі.

Далі звертаємо увагу на досить цікаву фразу у романі: *«Тебе поволі обіймає відчай, паралізуючи логіку, бо вона пішла»* [45; с. 45]. Саме у цій фразі прослідковується не одна метафора, а одразу три. Перше перенесення — зразок класичної персоніфікації: «обіймає відчай». За лексичними значеннями знову звертаємося до тлумачного словника, в цьому випадку «обіймати» має переносне значення — охоплювати. Однак виконує цю дію знову ж таки абстрактне поняття. Це людське почуття, що здається навіть тисне на персонажа не тільки морально, але і погіршує його фізичний стан; воно огортає його, наче сітка, з якої він не може вибратися. Винниченко постає у цій позиції безпомічним, адже людина частіше за все розслабляється у обіймах, у неї це викликає почуття довіри.

У цій ситуації письменник стає маленькою дитиною над якою нависає загроза — «відчай». Тобто тут небезпека поєднується із довірою, тому ми бачимо досить яскравий контраст між словами, що поєднані одним метафоричним перенесенням. Наступна дія, яку виконує відчай, це «паралізування», тобто знерухомлення. Знову ж таки бачимо, що це небезпека, справжня загроза, іноді — смерть.

Якщо у першому поєднанні досить цікавим є контраст поєднаних частин, то у другому нам важлива саме градація, що за допомогою сугестії викликає у читача відповідні емоції: подив, занепокоєння і страх. Ці почуття саме в цьому порядку нарастають у думках читача. Спочатку подив, бо незвичайна властивість не може бути притаманна цьому явищу; згодом, занепокоєння, тому що людина хвилюється, чи дійсно «відчай» може паралізувати; страх з'являється після того, як мозок видає позитивну відповідь на попереднє питання. Ну і заключним моментом є «паралізована логіка». «Чи може бути паралізованим те, що і до цього було усталеним?» - саме так подумає читач. Сама по собі «паралізована логіка» не є персоніфікацією, нею є те, що це зробив «відчай». Тобто тут відчай є своєрідним суб'єктом, який і творить метафоризацію. Хоча «відчай» - образ, вигаданий Степаном Процюком, однак саме тут він є автором. Тобто ця остання метафора у фразі ставить крапку у перенесенні, бо додає останню краплю, яка доводить думки читача до абсурду, бо неможливо паралізувати те, що не рухалося у прямому сенсі і до цього.

Наступна досить цікава метафорична фраза: *«Його знову мордують етичні проблеми через те, що зрадив»* [45; с.51]. В цій персоніфікації «етичні проблеми» – постають у образах катів, які «мордують» думки і совість Володимира Винниченка, тобто він постає тут у ролі мученика, який кається у своїх гріхах, однак сам розуміє, що його дії не сходяться із законами моралі. «Етичні проблеми» - це насправді не людські наговори, а совість самого персонажа. Він сам себе карає за необдумані вчинки.

Підсумовуючи цю групу персоніфікацій, можемо сказати, що у романі Степана Процюка «Маски опадають повільно» їх надзвичайно багато, вони яскраво виражені і у них чітко прослідковується межа між прямим значення, переносним та тим, про що хотів сказати автор. Це дозволяє їх легко виокремлювати з тексту і робить їх достатньо зрозумілими для читача із будь-яким рівнем ерудиції. У Степана Процюка

незвичайно подається образ степу, який має досить зарозумілий характер і «регоче» з маленького Винниченка, який раптом починає із ним говорити [45; с. 10-11].

Цікавим є те, що автор подає своєрідний діалог між Винниченком-хлопчиком та степом-чоловіком. Врешті останній виграє суперечку, що розвинулася під час розмови. Однак важливим є не це, а те, що степ може думати, говорити, ковати, тобто він однозначно набуває саме людських якостей і входить у систему персонажів роману, будучи поза твором абсолютно іншим поняттям. Можливо, письменник цим хоче ще раз підкреслити те, що у степах раніше жили «вільні люди», тобто козаки, які мали такі риси характеру, як мужність, відвага, гострий розум. Згодом такі риси проявляться і у дорослого Винниченка.

Однак можна також і висунути версію про те, що як маленький хлопчик був безсилий перед безмежним степом, так і дорослий самодостатній письменник був, наче комаха, перед керівниками тодішньої долі української літератури – Російською імперією.

Степ – це не єдине явище природи, яке персоніфіковане у романі Процюка. До таких явищ належить ще і вітер: «...лише пронизливий вітер кидає на всі сторони безпритульну відчахнуту гіллячку...» [45; с. 39]. Ця метафора досягнута за допомогою вживання слова кидати у переносному значенні – «спрямовувати». Вона не є індивідуально-авторською, за ступенем образності належить до загальномовних образних метафор і є зрозумілою усім читачам твору. Серед цього типу персоніфікацій найяскравішим і найсуперечнішим є образ саме степу, що дозволяє його винести у систему персонажів роману.

Переходимо до наступної тематичної групи – небесні тіла та Космос. Деякі метафори надають певної містичності образам або носять характер передбачення. Зокрема, в давнину поганим знаком вважалося сонячне або місячне затемнення, а поява комети символізувала якусь визначну подію

або появу людини, що зробить щось «видатне». Небесні тіла несуть додаткове смислове навантаження, бо не тільки є частинами метафор, але і своєрідними символами та натяками на подальший розвиток сюжету. Зокрема, поява комети над місцем народження Володимира Винниченка під час пологів була передвісником його непересічної, як на «сина чабана і купчихи» [45; с. 11], долі.

Звернімо увагу на метафору, пов'язану із таким символічним небесним світилом: *«Над Єлисаветградом знову з'явилася комета <...>, вітаючи безкрайній тоскний степ»* [45; с. 27]. Відповідно до тлумачного словника української мови слово «вітати» має пряме значення – звертатися до когонебудь під час зустрічі з привітом, виявляючи доброзичливість[55]. Комета – нежива істота, вона не може говорити, тому у поєднанні зі словом вітатися утворює метафоричне перенесення. Степан Процюк надає їй людського вміння говорити, для того, щоб підкреслити, що вона є своєрідним передбаченням, провісником чогось нового і важливого.

Наступна персоніфікація – *«Місяць химерно усміхнувся, коли Сонце, трохи подумавши, кивнуло на знак згоди»* [45; с. 40]. Мабуть, буде доцільно поєднати ці метафори між собою, адже у обох випадках це була реакція на певну подію. «Химерний усміх Місяця» символізує те, що ніч відіграватиме важливу роль у становленні Винниченка як письменника, адже творити він буде лише вночі або вранці після нічних пригод із жінками, тому що останні його надихали і давали йому сил на літературу. Цікаво також і те, що виникає певна затримка зі «згодою Сонця», воно спочатку про щось подумало і тільки тоді прийняло рішення. Можливо, автор натякає на те, що Сонце відіграє не менш важливу роль у житті письменника, адже помре він, спостерігаючи за його заходом.

Досить цікавою є метафоризована фраза: *«Засоромлені зірки почали дивитися одна на одну, відвернувши свої прекрасні холодні личенька від*

нього і неї, і, може, вперше позаздривши їй, бо ці зірки були жіночої статі» [45; с. 59]. У ній фіксуємо аж п'ять метафор:

1) «засоромлені зірки» – здатність соромитися мають лише люди, сором – це одне із гуманістичних почуттів, тож, можливо, автор наділяє їх такою рисою, щоб ще раз підкреслити, що ніч є важливою для Винниченка, а зорі, як відомо, з'являються лише в цю пору доби;

2) «зірки почали дивитися одна на одну» – тут письменник знову вдається до градації, адже кожна наступна персоніфікація, ніби посилює першу. Зірки ховали погляд, не хотіли заважати коханцям і тому почали дивитися одна на одну, але зрештою на них все одно ніхто не зважав. Це просто підкреслило пристрасть молодих людей;

3) «зірки відвернулися», тобто спочатку засоромлені, потім ховали погляд і врешті відвернулися. Досить чітко прослідковується, що Степан Процюк хотів вказати саме на характерну самовідданість та енергійність Винниченка, посилюючи нагляд якихось вищих сил за ним, але показуючи наскільки він безглуздий;

4) «зірки позаздрили їй», тобто окрім сорому вони ще й хотіли бути поруч з письменником, хотіли, щоб він обожнював саме їх. Автор знову доводить те, що небесні світила мають якихось прототипів і належать скоріше до системи персонажів твору, аніж до допоміжних образів, за допомогою яких можна описати настрої, екстер'єр, пейзаж тощо;

5) «зірки були жіночої статі» – тут Процюк остаточно підтверджує думку про те, що Винниченко був привабливим для жінок і серед його оточення були ті, хто хотів мати з ним стосунки, але просто мушили споглядати на його відносини з іншими жінками. Також цей факт доводить і те, що зірки дійсно мали прототипи, і це були саме жінки. Тож бачимо, що персоніфікації, пов'язані із небесними світилами мають у собі глибший контекст, ніж може здатися на перший погляд. Також фіксуємо те, що ці образи-символи є надзвичайно важливими для контексту роману,

деякі з них цілком заслуговують на те, щоб увійти у систему персонажів твору.

Ще одним прикладом персоніфікації, у якій перенесення відбувається на науку або мистецтво буде така частина тексту: « *Адже насправді поезія є найвищою літературною алгеброю і гармонією. Вона підступна, бо одягається у коротку спідничку, притягуючи надмір різних сподівань.<...>здається легкодоступною, бо її мантія – незрима, а її шубу можуть споглядати лише найвірніші і найправедніші апологети...*» [45; с.27]. Степан Процюк видозмінює образ поезії для того, щоб читач усвідомив, що не настільки легкою вона є, якою здається. Адже постає вона перед нами у образі жінки, яка розглядає свій гардероб, тому автор підкреслює, що як чоловіки не збагнуть жіночої логіки або її відсутності, так і люди, які не живуть поезією, не зможуть її творити. На перший погляд здається, що для цього потрібна просто рима, однак для поезії важливіший зміст. Цей образ є важливим для розуміння характеру Винниченка та показує, що поезія йому не далася, тому що той не розумів її.

Завершуючи розгляд, персоніфікацій у романі Степана Процюка «Маски опадають повільно», мусимо згадати і про останню тематичну групу – зовнішність, органи чуття та дії людини. Вона є не чисельною, однак варта уваги. Отож, більшість із метафор у романі Степана Процюка «Маски опадають повільно» належать до підвиду персоніфікацій, за тематичним спрямуванням їх можна поділити на п'ять груп, що вказує на те, що такий тип літературного тропу є важливим для сприймання і написання твору. Майже у всіх можна знайти заховані образи, про які письменник не наважується сказати прямо.

Варто також підмітити, що письменник вдало використовує метафори у складі складнопідрядних речень. Таким чином він ускладнює мову роману, бо окрім конструкцій синтаксичних додаються семантико-

лексичні. Творчість цього письменника може здатися складною для сприймання на перший огляд, однак саме такий стиль письма додає вишуканості та елегантності його романам.

ВИСНОВКИ

Вивчення синтаксису у роботах письменників дозволяє дослідити частоту вживання складних сполучникових синтаксичних структур у сучасній українській літературній мові. Однак вони вживають їх у певній послідовності, що дозволяє виявити певну закономірність функціонування таких речень.

Безумовно, для виявлення цих ознак у прозі потрібне певне теоретичне підґрунтя.

Складне речення – це синтаксична конструкція, що складається із двох і більше предикативних одиниць, що поєднуються за допомогою сполучникового та безсполучникового зв'язку, інтонаційно, структурно та комунікативно є завершеною смисловою одиницею.

За типом зв'язку між частинами виділяють складносурядні, складнопідрядні та речення із кількома типами зв'язку. За способом поєднання предикативних частин – сполучникові та безсполучникові.

Досліджуючи функційно-семантичну парадигму складних сполучникових структур у прозі Степана Процюка, звернули увагу на складносурядні та складнопідрядні речення.

Складносурядні речення поділяють за різними ознаками, у своїй роботі ми поділяли на єднальні та протиставні.

Тип єднальних складносурядних речень є надзвичайно продуктивним у творчості письменника, зокрема у романах «Полянами і хмарочосами» та «Чорне яблуко: роман про Архипа Тесленка». Аналізуючи ці твори виявили, що зі 179 складносурядних речень першого роману 115 виявилися єднальними, а в другому романі – 60 зі 120. Також

було з'ясовано, що у романі «Пальці поміж піском» таких речень було 31 із 220.

Степан Процюк у своїй прозі не продукує багато речень із протиставними сполучниками, однак відстежується певна закономірність між змістом твору та використанням складносурядних речень у ньому. Зокрема, наприклад найбільше речень із протиставними сполучниками у історичному романі «Пальці поміж піском», який описує психіку диктатора Радянського Союзу. Аналізуючи романи на наявність протиставних речень було виявлено, що у романі «Пальці поміж піском» їх 189, у романі «Чорне яблуко: роман про Архипа Тесленка» – 60, у романі «Полями та хмарочосами» – 64.

Складнопідрядні речення досить поширені як у живому спілкуванні, так і в художньому стилі викладу подій. Письменники досить часто їх використовують у творчості. Загалом цей тип складних речень є досить продуктивним.

Аналізуючи складнопідрядні речення у романах Степана Процюка, ми поділяли їх на розчленовані та нерозчленовані, також відповідно до цього поділу виділили декілька підтипів, притаманних цим творам. Зокрема, у романі «Чорне яблуко: Роман про Архипа Тесленка» було 512 складнопідрядних речень, характернішими виявилися розчленовані речення (315), серед них речення із підрядними детермінантності 136 та із підрядними зумовленості 179.

Нерозчленованих речень виявлено 197, серед них було виявлено з'ясувальні (89), локативно-об'єктні (58), прикомпаративно-об'єктні (45), що належать до підтипу власне-прислівних, але у романі також присутні займенниково-співвідносні, а саме корелятивно уточнювальні речення (ад'єктивно-характеризувальні, яких було 5).

У романі «Полями і хмарочосами» було виявлено іншу закономірність: загалом невелику продуктивність складнопідрядних

речень – 234, однак, незважаючи на низьку продуктивність, є і нерозчленовані речення (з'ясувальні, яких було 64, присубстантивно-атрибутивні, їх виділено 26), і розчленовані: 50 із підрядними темпоральності та 94 із підрядними зумовленості.

Також у роботі звернули увагу і на досить незвичайну особливість письма Степана Процюка - велику кількість метафор, виражених у складнопідрядних реченнях. Це вказує на те, що автор ускладнює мову твору не тільки із синтаксичного погляду, але і додає нового значення сказаному за допомогою метафор. Було виділено 5 тематичних груп метафор.

Отож складні сполучникові структури є досить продуктивними у творчості Степана Процюка, він використовує різні типи таких речень для передачі певної смислової навантаженості, роблячи це залежно від змісту та сюжету твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзенко С. П. Складне речення. Сучасна українська літературна мова: [підручник] / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. [6-те вид., стер.]. Київ: Вища шк., 2006. С. 367–418.
2. Бевзенко С. П. Структура складного речення в українській мові : [навч. посібник]. Київ: КДПІ, 1987. 80с.
3. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : [учебник для вузов] / [2-е изд.]. Москва: Высш. шк., 1978. 439 с.
4. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. Москва, 1959. 616 с.
5. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики. Москва: Высшая школа, 1981. 320 с.
6. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : [учеб. пособие для вузов] / отв. ред. Г. А. Золотова. [3-е изд., испр.]. Москва: Высш. шк., 1986. 640с.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник]. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
8. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови: [монографія]. Київ: Наукова думка, 1980. 385 [3] с.
9. Вихованець І. Р. Семантична структура складного речення // Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення: [монографія]. Київ: Наукова думка, 1983. С. 67–98.
10. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія]. Київ: Наукова думка, 1988. 255 [1] с.

11. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ, 1993.
12. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ, 1983.
13. Гаврилова Г. Ф. Роль союзних средств в формировании парадигмы сложноподчиненного предложения// Неоднозначные слова как средства оформления в синтаксисе : [межвуз. сб. науч. трудов / отв. ред. Ю. И. Леденев]. Ставрополь : СГПИ, 1988. С. 39–48.
14. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / за наук. ред. О. Галича. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 2005. 488с.
15. Гатинская Н. В. Конструктивные различия сложносочиненных и сложноподчиненных предложений// Сложное предложение: традиционные вопросы теории и описания и новые аспекты его изучения : материалы научной конференции. Москва: Русский учебный центр, 2000. Вып. 1. С. 181–191.
16. Герман К.Ф. Складносурядні речення з градаційними сполучниками. Українська мова і література в школі. 1972. № 1. С. 28 — 30.
17. Горболіс Лариса. З Україною... Без маски... (За романом С. Процюка «Маски опадають повільно») // Слово і час. 2012. № 8. с.104 – 110.
18. Городенська К. Граматична неоднорідність сполучників в українській літературній мові // Українська мова. 2008. № 4. С. 3–14.
19. Городенська К. Граматичний словник сполучників (концепція та принципи укладання) // Українська мова. 2005. № 2. С. 28–35.
20. Городенська К. Граматичний словник української мови : сполучники. Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. 340 с.

21. Городенська К. Службові слова-морфеми // Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. С. 328–373.
22. Городенська К. Сурядні сполучники української мови на тлі семантико-синтаксичних відношень. Мови та культури в новій Європі: Контакти і самобутність. Київ, 2009. С. 78 — 88.
23. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови. Київ, 2010.
24. Греб М. М. Семантико-граматичні чинники формування зіставного відношення в складних конструкціях сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 20 с.
25. Грищенко А. П. Складносурядні речення // Сучасна українська мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. Київ: Наук. думка, 1972. С. 387–409.
26. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові. Київ, 1969.
27. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературно-го мовлення (Просте речення: еквіваленти речення). Київ: Наук. думка, 1973. 288 с.
28. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови. Київ, 2010.
29. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культу-ра мови) / Інститут української мови НАН України; Український науково- видавничий центр „Рідна мова". Київ: Довіра, 1999. 431 с.
30. Єрмоленко С. Я. та ін. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. Київ: Наук. думка, 1977. 237с.

31. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
32. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. Донецьк, 2001.
33. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для стуц. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М.Я.Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. К .: Літера ЛТД, 2011. 560с.
34. Колосова Т.А., Черемисина М.И. Некоторые закономерности пополнения фонда скреп // Служебные слова : [межвуз. сб. науч. трудов]. Новосибирск, 1987. С.11–25.
35. Коцюбовська Г. А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2002. 16 с.
36. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / Борис Миколайович Кулик. [В 2-х ч. – Ч. II : Синтаксис]. [2-ге вид., перероб. і доп.]. Київ: Рад. шк., 1965. 282 [2] с.
37. Курс сучасної української літературної мови. За ред. Л.А.Булаховського. Київ, 1951. Т. II. Синтаксис.
38. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у фаховій підготовці вчителя-словесника / І. О. Кухарчук // Українська мова і література в школі. 2005. № 2. С. 50-54.
39. Леденев Ю. И. Неоднозначные слова как средства оформления синтаксических конструкций, связей и отношений / Ю. И. Леденев // Неоднозначные слова как средства оформления в синтаксисе : [межвуз. сб. науч. трудов / отв. ред. Ю. И. Леденев и др.]. Ставрополь : СГПИ, 1988. С. 3–20.
40. Медведєв Ф.П. Система сполучників в українській мові: Короткий нарис. Харків, 1962.

41. Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, С. О. Караман [та ін.] ; за ред. М.І.Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009.
42. Ожоган В. М. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови:[монографія] / Василь Михайлович Ожоган. Київ, 1997. 231 с.,
43. Пентилюк М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті // Українська мова і література в школі. 2010. № 2. С. 2 – 5.
44. Пономарьова Л. В. Семантико-граматичні типи власне прислівних складнопідрядних речень: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 українська мова / Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2002. 203 с.
45. Процюк С. Маски опадають повільно: Роман про Володимира Винниченка / Степан Процюк. – Київ: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
46. Процюк С. Пальці поміж піском: роман. Київ: Наш Формат, 2020. 224с.
47. Процюк С. Полями і хмарочосами. Київ: Теза, 2016р. 160с.
48. Процюк С. Чорне яблуко: Роман про Архипа Тесленка. Київ: Академвидав, 2013. 192 с.
49. Райська Л. Г. Складне речення: Навчально-методичний посібник. Чернігів: ЧНПУ, 2013. 80 с.
50. Родик К. Самогон «Стефаник» // Україна молода. 2010. 08 травня. № 083.
51. Свистун Н. О. Складносурядні речення у синтаксисі польської мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Видво НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2, березень. С. 144–146.
52. Складнопідрядні допустові речення... Складнопідрядні часові речення // Енциклопедичний словник класичних мов / Л.Л. Звонська, Н. В.

Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін..Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.

53. Скорина Л. Троянда і біль: історія життя на грані // Слово і час. 2010.№ 9.с.56 – 67.

54. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання : [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М.Ф.Кобилянська. Київ: Вища школа, 1994. 670 с., с. 528–531.

55. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

56. Сложное предложение: традиционные вопросы теории и описания, новые аспекты его изучения: Материалы научной конференции. Москва: Русский учебный центр, 2000. Вып. 1. 254 с.

57. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. Москва, 1981. 206 с.

58. Соловей О. Оргазм і відчай: Випадок Степана Процюка (Прологомени до вивчення творчості) / Олег Соловей. Вінниця: Прості літератури, 2017. 136 с.

59. Сологуб Н. М. Поняття „індивідуальний стиль письменника" в контексті сучасної лінгвістики // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Слов'янська філологія. Чернівці, 2001. Вип.117—118. С. 34—39.

60. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. І.К.Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. 583 с.

61. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / за заг. ред. І.К.Білодіда. Київ: Наук. думка, 1972. 516 с. ; с. 347–386.

62. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / За заг. ред. І.К.Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. 587 с.

63. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь, 1997. 400 с.
64. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови/ І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. С. 328–373.
65. Феллер М. Д. Стиль и знак. Стиль как способ изображения действительности. Львів: Вид-во „Вища школа" при ЛДУ, 1984. 167с.
66. Черемисина М. И. Некоторые вопросы теории сложного предложения в языках разных систем // Черемисина М. И. Теоретические проблемы синтаксиса и лексикологии языков разных систем. Новосибирск : Наука, 2004. 896с. С. 205–262.
67. Шитик Л. Сполучні засоби української мови в аспекті теорії перехідності (на матеріалі “Грамматичного словника української мови: Сполучники” Катерини Городенської) // Мовознавчий вісник : [зб. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / відп. ред. Г. І. Мартинова]. Черкаси, 2009. Вип. 8. С. 227–236.
68. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник/ К.Ф.Шульжук. Київ: ВЦ "Академія", 2004. 408 с.
69. Шульжук К. Ф. Функціональні параметри складного речення в художньому стилі // Актуальні проблеми сучасної філології: Зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2002. Вип. 10. С. 4—10.

Додаток А

Декларація академічної доброчесності

